

Sermaye Egemenliği ve Demokrasinin Doğuşu - II -

Çeviren: ŞİRİN TEKELİ

III. DEMOKRATİKLEŞME KALIPLARI (ÖRÜNTÜLERİ)

Demokratikleşme tarihinde iki nokta var ki, özellikle yokluklarıyla dikkat çekiyorlar! Bunlardan birincisi, büyük burjuva devrimlerinden hiçbirisinin, burjuva demokrasisini kuramamış olması gerçeği üstelik bu sadece ilk burjuva devrimleri olan Hollanda ve İngiliz devrimleri için geçerli olan bir iddia da değil. Fransız Devriminde de, devrimin ürettiği demokratik anayasa, devrimin kısa süren ömrü boyunca hiç uygulanamayan, ölü bir kağıt parçası olarak kalmıştır. Temmuz Devriminde ise, böyle bir anayasa taslağı bile üretilememiştir; bu devrimin tek kalıcı etkisi belki de İsviçre'de erkekler demokrasisi yönünde bir hareket başlatmasından ibarettir. 1848'lerin uluslararası nitelikteki halk ayaklanmaları da, kısa bir süre sonra hanedanların başını çektiği feodal karşı-devrimler ve aynı şekilde burjuvazinin bizzat kendisi tarafından bastırılacaktı. Örneğin 1850'de Fransız İkinci Cumhuriyeti, seçim bölgesinde oturma zorunluluğuna ilişkin bir diki hüküm içeren bir yasa ile, 2 1/2 milyon yetişkin erkeği oy verme hakkından yoksun bırakıyordu. Aynı şekilde, Danimarkalı Ulusal Liberal burjuvalar, 1860'larda halk meclisinin kanatlarını kırpma operasyonuna şevkle katıldılar. Amerikan Cumhuriyetini, mülk sahibi beyaz beyefendiler (gentlemen) kurmuşlardı ve İç Savaşta oy hakkına kavuşturulan siyahlar, sadece kuzeyli erkeklerden ibaretti. Birliğini kurduktan sonra İtalya, Sardunya Krallığının son derece kısıtlı bir oy hakkı ön gören seçim sistemini benimsiyordu. Ve burjuva liberallerinin tüm endişelerine rağmen Bismarck, Reich seçimlerinde erkeklerin genel oy hakkından yararlanmalarını mümkün kılan bir karar aldığı zaman hedefi hiçbir şekilde parlamenter demokratik bir rejim kurmak değildi ve nitekim, alınan karardan böyle bir sonuç çıkmadı.

Burjuva demokrasisinin tarihinde yokluğuyla dikkati çeken ikinci nokta, servet birikimi, okur-yazarlaşma ve kentleşme ile paralel bir biçimde gelişen, düzenli ve barışçı bir demokratikleşme sürecinin bulunmayışıdır. Birinci Dünya Savaşının eşliğinde demokrasi olarak kabul edebileceğimiz sadece üç devlet var; Avustralya, Yeni Zelanda (gelişmekte olan ırkçılık bu ülkede içeriden çok dışa doğru kanallara edilebilmekteydi...) ve Norveç.

Bunların her üçü de kapitalist sistemin daha çok periferisine dahil edilebilecek olan devletler. Eğer, cinsiyet ayırımı (sexism) gözardı eder ve erkek demokrasilerini de hesaba katarsak, o zaman iki devleti daha, Fransa ve İsviçreyi, demokratik rejime sahip devletler arasında sayabiliriz. Oysa bu devletlerden ikincisi, kısa bir süre önce, üstüste iki iç savaş—1847 ve 1874'de—yaşamış durumda, birincisi ise birbirini izleyen birçok devrim, karşı-devrim ve bir de ikinci İmparatorluğa son veren ve Cumhuriyet'in başlangıç noktasını oluşturan bir askeri yenilgi deneyi yaşamıştı; Uzunca bir süreden beri ayakta durmakta olan İngiliz parlamenter rejimi ise henüz işçi sınıfından erkeklerin hepsine oy hakkını tanımış durumda değil ve tarihin ilk demokratik kitle hareketine uygulanan baskı burada yeni yeni hafifletilmeye başlanıyor. Amerika Birleşik Devletlerinde demokratikleşme süreci iki kez darbe yemiştir; bunlardan birisi, kuzeyde, ülkeye yeni gelmekte olan ve okur-yazar olmaya göçmenlere karşı yöneltilen, ikincisi de güneyde siyahların ve yoksul beyazların muhalefetine karşı yöneltilen darbe. İtalya'da liberal başbakan Giolitti'nin valileri ve «mazzieri»leri (eli sopalı haydutları) seçimleri, hâlâ büyük çapta denetleyebilmekte ve öteki ülkelerde de benzer şekilde, büyük toprak sahipleriyle onların kulakları (kahyaları) ve burjuva sınıfından müttelikleri, ayrıcalık denen gücü ellerinde bulundurmaktalar.

Demokratikleşme sürecinin zaman içerisinde hangi aşamalardan geçtiğini gözden geçirebilmek için şimdi bu onyedili ülkenin, tarihin belirli dönemlerinde ne tür siyasî yapılara sahip olduklarını bir tablo halinde göstermeye çalışalım (Tablo 3). Tabloya bir ülke ancak ulusal bağımsızlığını kazandıktan sonra dahil edilecektir. Bunun tek istisnası, 1905'den önce, doğrudan İsveç'in bir parçası olmaktan çok, birleşik bir krallığın küçük ortağı durumunda olan Norveç'tir. İtalya ve Almanya tablo da, ulusal birliklerini kurduktan sonra, Avusturya 1867 *Ausgleich*'inden ve mutlakliyetin sona ermesinden sonra, Japonya da Meiji Restorasyonundan sonra görünmektedir. Çünkü bu değişiklikler olmadan önce bu devletlerin hepsi de, demokrasiden farklı rejimler evrenine dahildirler. (Örneğin Habsbourg İmparatorluğu hiçbir zaman gerçek anlamda bir burjuva devleti olmamıştır.)

Tablo 3
TARİHİN BELİRLİ DÖNEMLERDE BURJUVA REJİMLERİ

Demokrasiler	Dışlayıcı Demokratik Rejimler	Dışlayıcı Otoriter Rejimler	Diktatörlükler
	1850'lerde	İsveç Norveç	Fransa
	A.B.D. Belçika Danimarka Hollanda İngiltere (İsviçre)		
	1914'de	Almanya Avusturya Japonya	
Avustralya Norveç Yeni Zelanda	A.B.D. Belçika Danimarka Fransa Hollanda İngiltere İsveç İsviçre İtalya Kanada		
	1920'de	Japonya	
Almanya Avusturya Avustralya Danimarka (Finlandiya) Hollanda İsveç (Kanada) Norveç Yeni Zelanda	A.B.D. Belçika Fransa İsviçre İngiltere İtalya		
	1939'da	Almanya Avusturya* İtalya Japonya	
Avustralya Danimarka Hollanda İngiltere İsveç (Kanada) Norveç Yeni Zelanda	A.B.D. Belçika Finlandiya Fransa İsviçre		
	1950'lerde		
Almanya (1956) s) Avusturya Avustralya Belçika Danimarka Finlandiya Hollanda İngiltere İsveç İtalya Japonya Kanada Norveç Yeni Zelanda	A.B.D. İsviçre		

* 1934-38 yılları. Daha sonra Almanyaya dahil olmuştur.

(Askeri) Yenilgi Sonucu Kurulan Demokrasiler

Birinci Dünya Savaşı sonrasında demokrasilerin sayısı üçten ona (Finlandiya ve Kanada'nın durumunda bazı koşullara bağlı olarak...), erkekler demokrasilerinin ki ise beşten ondörde yükseldi. Ancak 1939'da bu sayılar yeniden, sırasıyla sekiz ve onbire düştü. Demokrasinin asıl büyük patlaması (big boom), İsviçre'deki cinsiyet ayrımıyla, ABD'de ırkçılığın 1970'lere kadar devam etmesi bir yana bırakılacak olursa, İkinci Dünya Savaşından hemen sonra oldu. Buradan çıkartılabilecek olan sonuç belki de burjuva demokrasisinin geniş çapta savaşa bağlı olduğudur.

Her iki savaştan galip olarak çıkan ülkeler yoğun bir biçimde demokrasi havariliği (retorik) yapılar ve hiçbirisi de bu alanda, kapitalist devletlerin en az demokratik olanı —ABD— kadar çok lâf etmedi. Ama yine de ciddi tarihçilerden birisi olsun çıkıp da savaşların burjuva demokrasileri uğruna ya da ona karşı olanlarca yapılan mücadelelerden çıktığına ya da Almanya ve müttefiklerinin savaşı demokratik olmayan rejimlere sahip olmaları için kaybettiklerine dair bir görüş ortaya atmadı. Oysa burjuva demokrasileri üzerinde dış savaşların oynadığı bu kritik tarihi rol, burjuva demokrasisinin büyük çapta, gelişmiş sermaye egemenliğine bağlı olduğu tezini destekler yönde. Eğer bu tez doğru ise, Latin Amerika'da burjuva demokrasisinin güçsüzlüğünü, kısmen kıtının iki Dünya savaşının kitle kıyımlarından payını almaya sürüklenmiş olmamasıyla açıklayabiliriz belki de.

Öte yandan belki de burjuva demokrasisinin kökeninin böylesine raslansal (tesadüfî) oluşu bile bir raslantı. Çünkü biliyoruz ki, üç kapitalist bunların hiçbirisi önde gelen kapitalist devletler olmasa bile, demokratik rejim Birinci Dünya Savaşı'ndan önce de vardı ve o tarihten beri de (Norveç'in 1940-45 arasında Alman işgali altında kaldığı olgusunu bir yana bırakırsak...) sürekli olarak varolagelmıştır. Böyle olunca, dünya savaşlarının burjuva demokrasisinin gerekli bir koşulu olmadığı ortaya çıkıyor. O zaman belki de şöyle düşünmek daha doğru; savaş öncesinde harekete geçmiş bulunan bazı içsel (sistem içi) demokratikleşme süreçleri vardı, ama bunlar ancak savaştan sonra raslansal bir biçimde ortaya çıkabildiler. Olabilir. Ama bu sorunu, çözebilmek için herhalükarda, siyaset sosyologlarının pek düşkün oldukları korrelasyon analizlerini bir yana bırakmak, ve her bir toplumda etkili olan, o topluma özgü —harcıalem (casual) etkilerin neler olduğunu incelemek gerekir. Bu arada ayrıca, zaman zaman, olgulara ters de düşse, eğer savaşlar olmasaydı ya da fiilen çıkan sonuçtan farklı bir sonuç vermiş olsalardı tarih nasıl bir yön alırdı türünden spekülasyonlara girmekte de yarar var.

Böyle bir analize girişmeden önce ilkin, demokratik aşamaya geçen, bundan geriye bir dönüş ya-

pan ve sonra yeniden demokrasiye geçen dört devletin, her demokratikleşme aşamasını ayrı bir olay imiş gibi ele alalım. Bu durumda elimizde onyediyerine, toplam yirmibir olay olacaktır. Bunların dokuzunda, burjuva demokratik rejimi, demokratik olmayan bir hükümetin savaşta uğradığı askeri yenilgi sonucunda kurulmuştur. (Avusturya, Finlandiya, Almanya her biri iki kez ve İtalya Japonya ve İsveç birer kez olmak üzere...) Bunlardan ikisinde (1918-19 Finlandiya'sı ve 1918 İsveç'i) demokratikleşme süreci üzerinde dolaylı olarak yabancı bir rejimin düşüşü (Wilhelm Almanya'sı ve daha önce de Romanov İmparatorluğunun düşüşü...) etki yapmıştır. Finlandiya örneğinde, iç savaştan Beyazların galip çıkmasından sonra yapılan anayasa müzakerelerinin gelişmesi açıkça gösteriyor ki, eğer Almanya'da demokratik bir cumhuriyet kurulmuş olmasaydı, Finlandiya'da da anayasal fakat parlamenter olmayan bir krallık ilân edilecekti. Hatta, Reich'in yıkılışından altı ay sonra bile geçiş, dönemin devlet başkanı General Mannerheim ve Sağcı güçlerin, ülkede demokratik bir cumhuriyetin kurulmasını kabul edip etmeyecekleri henüz ortada bulunuyordu³⁴. Ama Finlandiya'da köklü Macar aristokrasisinin bir benzeri bulunmadığı içindir ki Mannerheim Finlandiyalı bir Horthy olmayacaktı.

İsveç'de olanlar konusunda, olgulara ters düşen spekülasyonlarla bir yere varmak biraz daha güç. 1918 sonbaharında ülke tam bir, devrim— öncesi keşmekeş hali yaşıyordu. Amaçları sosyalist bir devrim yapmak olan ve büyük çapta Rus Ekim devriminden esinlenen sol-güçler işçi hareketi içerisinde ancak çok küçük bir azınlık oluşturmuyorlardı; buna karşılık halktan, burjuva demokrasisi yönünde gelen baskılar çok güçlüydü. Buna rağmen Sağ, demokratik olmayan Yukarı Meclise sığınmıştı ve bir yandan toprak ağalarının, zengin çiftçilerin, ve güçlerini sanayi devrimi öncesinden alan odun ve çelik kombinalarının, öte yandan da kendisine sadık kalan subay ve polis kuvvetlerinin desteğine güveniyordu. Sağcı politikacıları bu denli inatla sarıldıkları ayrıcalıklarından vazgeçmeye ikna eden olaysa, kralın, başka şeylerin yanı sıra tahtını kaybetmekten duyduğu korkuydu. Bu durumda eğer, savaştan galip çıkan taraf Almanya olmuş olsaydı, demokratikleşme sürecinin daha bir süre geciktirileceği kesin gibi gözüküyor—. Eğer savaş hiç çıkmamış olsaydı ne olurdu? Bu soruyu cevaplamak daha güç. Ancak şu da bir gerçek ki, İsveç Sağ 1912'den sonra, Avrupa üzerinde fırtına bulutları toplanmaya başladıkça daha bir güçlenmiş, daha bir saldırganlaşmıştı ve bu durumda eğer pek hayran oldukları Alman İmparatorluğu çökmemiş olsaydı, 1918'lere gelindiğinde ülkede demokratik bir rejim kurulmasını kabul etmeye yanaşacaklarını düşünmek pek de doğru olmazdı.

Aynı şekilde Habsbourg ve Hohenzollern İmparatorluklarının da barış ortamı devam etmiş olsaydı ne yönde gelişecekleri hakkında kesin bir tahminde bulunmak mümkün değildir. Her şeye rağmen, bu imparatorlukların 1919'larda parla-

menter demokrasilere dönüşebilmeleri oldukça uzak bir ihtimal gibi görünmektedir. Öte yandan savaş çıkması, ama zaferi bu İmparatorlukların kazanmaları ihtimali üzerinde durulduğunda da, *junkerlerin* kendiliklerinden, ayrıcalıklarından vazgeçmeye ve ülke içindeki demokratik güçler önünde geri çekilmeye razı olacaklarını söylemek pek de anlamlı olmasa gerek.

Sonuç olarak, yirmibir olayın sekizinde (veya on yedi olayın beşinde) dünya savaşları sonunda ortaya çıkan durumun, burjuva demokrasilerinin kaderi üzerinde belirleyici (nedensel) bir etki yaptığını ve birinde de (İsveç) sürecin hızı üzerinde belirleyici olduğunu söyleyebiliriz. Kökeninde askeri bir yenilginin yer aldığı bu altı demokrasiye, pekâlâ Fransa olayı da eklenebilir. Çünkü Fransa'da sadece erkeklere açık da olsa, demokratik bir cumhuriyet kurulabilmesinin ön-koşulu, III. Napolyon'un Fransa— Prusya savaşıyla birlikte tahdından olmasıydı.

İncelediğimiz ülkelerden sadece dördünde—Avustralya, Yeni Zelanda, Norveç, İsviçre— demokratikleşme süreci, dış savaşlardan tamamen bağımsız bir gelişme göstermiştir. Buna karşılık, örneklemimize giren öteki onüç demokrasiden altısında, savaşın, bu demokrasilerin gelişmesine dolaylı bir etki yaptığı veya hiç değilse ikincil bir etmen olarak etkili olduğu görülmektedir. Savaşın bu toplumlardaki etkisi, eski güçleri parçalayıcı ve yeni güçleri sahneye çıkarıcı bir etkiden çok, varolan hükümet ve partileri demokrasiden yana bir tavır almaya yöneltici yönde olmuştur.

Bu yüzden ki bu ikinci tür etkiyi, demokratikleşme sürecinin başka bazı önemli aşamalarını da içerisine alacak şekilde ayrı bir başlık altında ele almak uygun olur. Dolayısıyla şimdi, doğrudan doğruya savaş demokrasisi denebilecek—yenilgi sonucu kurulan demokrasiler—durumlardan, ulusal seferberlik demokrasileri diyebileceğimiz örneklerin incelemesine geçiyoruz.

Ulusal Seferberlik Demokrasileri

Demokrasinin gelişmesi ile ulusal seferberlik hali birbirlerine başlıca iki yoldan bağlıdır. Ya demokratikleşme yolunda atılan adımlar, ulusal bir seferberlik sağlamak amacıyla bir araç olarak kullanılmışlar ya da demokratikleşme, ulusal bir hedef uğruna başlatılan bir halk seferberliğinde ifadesini bulan, askeri, ekonomik ya da ideolojik bir bütünleşme sürecinin sonucu (yan-ürünü) olarak ortaya çıkmıştır. İlk tipe verilebilecek en güzel iki örnek, her ikisi de savaş için yapılan bir siyasî hazırlık niteliği taşıyan, Giolitti'nin İtalya'da gerçekleştirdiği seçim yasası reformu ile Kanada'da 1917'de kabul edilen Savaş Dönemi Seçim Yasasıdır. İkinci ilişkiye örnek olarak da, Belçika'da erkekler demokrasisinin kuruluşunu, 1917-1919 Hollanda reformlarını, Danimarka'nın 1915'de demokrasiyi kabul edişini, 1918 İngiliz Seçim Reformunu ve 1919'da ABD'de kadınlara oy hakkının

tanınmasını (aynı hakkın İkinci Dünya Savaşı er-tesinde Fransa ve Belçika'da tanınması da belki yine aynı nedene bağlanabilir...) gösterebiliriz. Bütün bu sayılan durumlarda, daha önceden rayına oturmuş, oluşum halindeki bir demokratikleşme sürecinin, savaş dönemlerinin *kutsal ittifakları* tarafından kolaylaştırılması ve hızlandırılması sözkonusudur. Bu seferberlik etkisini, Belçika kralı I. Albert, Brüksel'e dönüşünde parlamento önünde 2 Kasım 1918'de yaptığı bir konuşmada çok açık bir biçimde şöyle dile getirmişti: «Acı çekme ve zorluklara katlanmadaki eşitlik, kamu bekleyişlerinin yaygınlaştırılması konusunda da eşit haklar yaratmıştır. Bunun için hükümet, her iki meclisin yurttenseverce bir anlaşma içerisinde eskiden varolan engelleri ortadan kaldırmasını ve ulusal seçimlerin, medenî haklarını kullanma yaşına gelmiş bulunan bütün erkeklerin eşit olarak yararlanacakları oy hakkı, temelinde göre yapılmasını önermektedir.»³⁵

Başka bazı durumlarda da ulusal seferberlik hali, oy hakkının yaygınlaştırılması üzerinde önemli bir rol oynamıştır. Bismarck anılarında, «Genel oyun kabulü, Avusturya ve öbür yabancı güçlere karşı yürüttüğümüz mücadelede en önemli silahlarımızdan biriydi; ulusal birlik mücadelesinin bir silahıydı» diye yazmaktadır. Ancak Bismarck'ın gerçek niyetlerine göre, kitlelerin oyları için yarışacak olan adaylar sadece mülk sahibi sınıflardan olacaklardı³⁶. Aynı düşünce yapısını yansıtan bir başka örnek de, Avusturya İmparatorunun, 1907'de ikinci meclis seçimleri için erkeklere genel oy hakkını tanıyan kararıdır. Bu kararıyla İmparator, hanedanlığına bağlı ve imparatorluğu oluşturan uluslar içerisinde başgösteren parçalanma eğilimini etkisiz kılacağını ummaktaydı³⁷. Benzer şekilde, Danimarka burjuvazisinin genel oy hakkını tanımaya kabul etmesinin nedeni, bunu, krala karşı ve ara Alman dükalıkları olan Schleswig ve Holsten-Lauenburg'dan geçen sınır yerine, ulusal, hanedana bağlı olmayan ve Eider nehri üzerinden geçen bir sınır kabul ettirebilmek için yürüttükleri mücadelede, etkili olabilecek bir araç gibi görmesiydi. Norveç'te de, İsveç'le birleşme davasına karşı halkı mücadeleye katabilme gereğidir ki, 1898'de Sol Partinin (Liberal) işçi hareketi tarafından inatla savunulan, tüm erkeklere oy hakkının tanınması talebini benimsemesine yol açmıştır. Ve nihayet Finlandiya'da Rus Çarına karşı yürütülmekte olan mücadelenin bir parçası olarak görülen genel oy hakkı yarı-devrimci bir nitelik kazanan işçi sınıfı gösterilenin hazırladığı bir ortam içinde, 1906'da, tanınıyordu. Demek ki dışa karşı bir savaş ya da ulusal bağımsızlık için girişilen bir seferberlik hali, askeri yenilginin yanı sıra, burjuva demokrasisinin gelişmesi üzerinde etkili olan en önemli nedenlerden birisidir. Fakat bunun ne ölçüde belirleyici (gerekli ve yeterli) olduğunu kestirmek ise daha zordur. Şüphesiz bu, demokrasiye geçişin zamanlanması üzerinde kritik bir rol oynayan bir etmendir ve savaşla demokrasinin zaman içerisinde çıkışmalarının da başlıca nedenlerinden birisidir. Ama

acaba, bu dışsal tehditlerle karşılaşılmasaydı, demokratikleşme yönündeki içsel dinamikler duracak mıydı? Hollanda ve Danimarka'da savaş döneminin ulusal bütünleşmesi araya girmemiş olsaydı da, olayların az çok aynı gelişme temposunu izleyecekleri pek kuvvetle muhtemeldi; çünkü bu iki ülkede parlamento çoğunluğu bazı değişiklik önerilerini, Birinci Dünya Savaşının patlak vermesinden az önce gündeme getirmiş bulunuyordu zaten. Buna karşılık Norveç'te, eğer İsveç'le aralarındaki çözümlenmeyen çatışma, olayları hızlandırmış olsaydı, demokratikleşmenin daha uzunca bir süre gecikeceğinden hemen hemen hiç şüphemiz yok. 1920'de kabul edilen federal seçim yasasına rağmen, mülkiyet ve sandık vergisine dayandırılan kısıtlı oy uygulamasının yerel düzeyde daha uzun bir süre devam edebildiği Kanada'da savaş, demokratikleşme sürecini kesin bir biçimde etkilemiş gibi görünüyor. Aynı şekilde, Belçika'da, militan katolik Sağın, eğer savaş patlak vermiş olsaydı, 1919'larda teslim olacağını beklemek aşırı bir iyimserlik olurdu ve yine Belçika, Fransa, Hollanda ve pek muhtemelen A.B. Devletlerinde kadınların oy hakkını kazanmaları, savaş olmasaydı çok daha uzun bir süre sürüncemede kalacaktı.

İngiltere'de reformlar oldukça ilerlemiş bir aşamada bulunuyordu. Oy hakkı 1867 ve 1884'de önemli ölçüde genişletilmiş, serbest seçimler garanti altına alınmış, Lordlar Kamarası savaştan hemen önce yetkisiz bir duruma getirilmiş ve yine aynı tarihlerde seçmenlerin birden fazla oy hakkına sahip olmalarına son veren yasa yürürlüğe girmişti. Ama henüz, bırakınız sınırsız genel oy hakkını (evrensel), erkeklere genel oy hakkının tanınması konusunda bile herhangi bir karara varılmış değildi. Bu durumda herne kadar bu gelişme sürecinin barış koşulları altında da devam edeceğinden şüphe edilemez ise de, savaş çıkması olmasaydı, bunun çok daha uzun bir sürede tamamlanabileceğinden de yine şüphe etmemek gerekir.

O halde sonuç olarak, herhangi bir dış tehlike karşısında girilen bir ulusal seferberlik halinin, burjuva demokrasisinin tarihinde çok önemli bir etki yapan etmenlerin başında geldiğini söyleyebiliriz. İki ülkede,—Danimarka ve Hollanda— etkisi, kritik bazı adımların atılmasında uzlaşmacı bir tavırın oluşmasını belirlemekten ibaret kaldığı için ikincil kabul edilebilir. Fakat dört olayda —Belçika, İngiltere, Kanada, Norveç—erkekler demokrasisinin yerleşmesi üzerinde, değişken ve zaman zaman belirsizlikler içeren bir biçimde de olsa mutlaka hızlandırıcı bir etki yapmıştır. Beş ülkede de —Belçika, İngiltere, Fransa, Hollanda ve ABD— kadınların oy hakkını elde edecekleri günü yakınlaştırmıştır. (Burada ayrıca, Amerika'nın güneyinde siyahların oy hakkından yararlandırılmaya fiilen, Vietnam savaşı sırasında başladıklarını hatırlatmak da gerek. Bunda muhtemelen hükümetin, siyahların başkaldırımları, öğrenci hareketleri ve savaş aleyhtarı tutum nedeniyle çözülmekte olan iç cephe karşısında kapıldığı endişe etkili olmuştur.

Ancak sayılan bu olayların hiçbirisinde ulusal seferberlik halinin, demokrasinin gerekli bir koşulu olduğunu söylemek mümkün değildir.

İç Gelişme Sonucu Kurulan Demokrasiler

Demokrasinin kurulmasında sadece iç gelişmelerin etkili olduğu ülkelerin sayısı üçü geçmez; bunlar Avustralya, Yeni Zelanda ve İsviçredir. Ancak bu tür süreçlerin demokratikleşme üzerinde son derece önemli bir rol oynadığı başka durumları da gözönüne almak zorundayız. Bunlar da Danimarka, Hollanda ve A.B. Devletleridir. Fransa'da demokrasi, iç gelişme ile dış yenilginin eşi görülmemişcesine karmaşık bir biçimde birleşmesi sonucunda kurulabilmiştir. Nihayet, yukarıda ulusal seferberlik haliyle ilgili olarak ele aldığımız dört ülkede— Belçika, İngiltere, Kanada, Norveç—bunun yanı sıra önemli bazı iç gelişmeler de söz konusu olduğu için, bu başlık altında onları da gözönünde bulundurmamız gerekmektedir.

İç etmenler arasında özellikle ikisi, demokratikleşme üzerinde doğrudan stratejik bir etki yapmışlardır: bunlar tarımsal küçük burjuvazi ile küçük toprak burjuvazisinin bağımsız bir güç oluşturabilmesi ve yönetici- sınıf (veya iktidar) bloku içerisinde bölünmelerin ortaya çıkmasıdır. Şüphesiz bu önermeyi hemen, işçi hareketinin de son derece önemli bir rol oynadığını hatırlatarak, düzeltmek gerek. İkinci Enternasyonalin 1914'de feci (iğrenç) bir biçimde dağılarak çökmüş olmasına rağmen, burjuva demokrasisinin gelişmesine yaptığı katkı hiç de ihmal edilebilir gibi değil. Hatta bunun, İkinci Enternasyonalin yerine getirdiği başlıca tarihi misyon olduğunu dahi söylemek mümkün. Fakat, işçi hareketi sahnedeki en tutarlı demokratik güç olmasına rağmen, hiçbir yerde burjuva demokrasisinin kendi başına —yani muzafer yabancı orduların, kendinden daha güçlü iç müttefiklerin ya da düşman saflarındaki bölünmelerin yardımı olmaksızın kurabilecek kadar güçlü değildi.

Ticaret ve sanayi burjuvazisi ile feodal ve kapitalist toprak sahiplerinin oluşturduğu küçük azınlıklı azınlığın, hemen her zaman demokrasi düşmanı olmuş olması, bizi pek de şaşırtmamalı. Burjuva devrimlerinin hemen hapsinin ardından, bu avırcıklı küçük azınlık dışında herkesin siyasî haklardan yoksun bırakılmış olması da bunu kanıtlamıyor mu? Buna karşılık kentli *zanaatkarların* (artizana) ve küçük burjuvazinin genellikle demokratik bir eğilim taşıdığı görülmektedir ve gerek Jakobenlerin gerekse 1848 devrimlerinin vurucu gücünü de onlar oluşturmuşlardır. Ancak, doğrudan doğruya bu örneklerin de gösterdiği gibi, bunların feodal ve burjuva karşı-devrimlerine karşı koyabilecek kadar güçleri yoktur. Ondokuzuncu yüzyılın ve yirminci yüzyıl başlarının henüz büyük çapta tarımsal bir yapıya sahip olan kapitalist toplumlarında, sonucu belirleyecek olan güç ise köylülüktür. Tabii «köylülük» kavramının gerçek durumların karmaşıklığını yansıttığını söylemek pek

mümkün değil. Genel olarak topraksız köylüler henüz, herhangi bir şey söylemeyecek ya da yapamayacak kadar ezilmiş durumdadırlar; Finlandiya'da ortakçı (crofters) köylülerin kısa bir süre içinde işçi hareketine katılmaları ve daha sonra da iç savaş sırasında kahramanca bir rol oynamaları bir istisnadır. Siyasi denge üzerine ağırlıklarını koyabilen köylülük kesimleri ise daha çok, küçük ve orta büyüklükte toprak sahibi çiftçiler, kendi kendine yeterli patriyarkal aile işletmeleri (küçük üreticilik), tarımsal küçük burjuvazi ve küçük ve orta büyüklükte toprak sahibi tarım burjuvazisidir (yani ücretli emek kullanan tarımsal işletmeler).

Bu tarımsal sınıfların gücü ve toprak sahibi aristokrasi ile büyük kent sermayesinden ne ölçüde bağımsız olduğu, demokrasinin gelişmesi üzerinde son derece önemli bir etki yapan etmenlerdi. Bu kesimlerin en güçlü olduğu toplumlar ise, yüzyıllarca Habsburg İmparatorluğuna boyun eğmemeyi başabilen İsviçre kantonları ile, Avustralya, Yeni Zelanda, ABD'nin kuzeyi ve Kanada'nın batısındaki kolon topluluklarıydı. Ne Bern ve Zürih'in birbirlerinden kopuk, zengin kent tüccarlarının (patriciates), ne de öbür kutupta yer alan büyük toprakları işgal etmiş, hayvancılık yapan tarımsal tüccarlarla (pastoralist squattocracy) onların, yani oluşmakta olan kent burjuvazisi arasındaki müttefiklerinin, bu kesimlere karşı koyabilecek güçleri yoktu. Gerek İsviçre'de gerekse ABD'nin kuzey eyaletlerinde erkekler demokrasisi, işçi hareketinin ortaya çıkmasından daha önce kurulmuştu. Avustralya ve Yeni Zelanda'da ise sendikacılıktan gelme işçi politikacılar demokratik koalisyonlar içerisinde önemli bir rol oynadılar; ama bunlar da sermaye için herhangi bir sosyalizm tehlikesi yaratmıyorlardı. Tersine, 1890'ların başlarında patlak veren yaygın ve şiddetli grevler sırasında, hayvancılık ve gemicilik sermayesi devletin de yardımıyla gemi adamları (denizcilerin) ve yapı-ğışçılarının sendikalarına ciddi darbeler indirdiler (Hatırlatmakta yarar var ki daha 1880'lerde Avustralya'da oldukça iyi biçimde örgütlenmiş bir tarım proletaryası vardı...) Kanada'da ise bundan çok farklı olarak, küçük toprak sahipleri (settlers), Saint Lawrence nehri boylarına yerleşmiş bulunan zengin ticaret burjuvazisi, Ontario'nun Tory (Muhafazakâr) Beyleri ve Quebec'in başını Katolik Kilise hiyerarşisinin çektiği Fransız topluluğu ile baş edebilecek güçte değildiler.

Finlandiya ve Norveç'te bu toplumları yüzyıllar boyunca Avrupa'nın kenarında (periphery) kalmaya mahkûm eden sanayi-öncesi yoksulluk ve yarı-koloni bağımlılığı, bu iki ülkede yerli bir aristokrasinin oluşmasını da önlemiştir. Bu dönemde aristokrasinin yerini tuttuklarını söyleyebileceğimiz kategoriler, Norveç'te, ufak ve büyük çapta kentleşmiş ve Danimarkalaşmış soylularla, Finlandiya'da bunlardan bir nebze daha güçlü olan İsveçli aristokratlar tabakasıydı. Ancak bu kategoriler, örneğin bir Macaristan'da, Wilhelm Almanya'sının çöküşünü izleyen yıllarda ve yerli karşı-devrimin ba-

şarı kazanması üzerine Horthy'nin kurduğuna benzer bir aristokratlar otokrasisini destekleyebilecek güçten yoksundular. Fransa'ya gelince, burada soylular hernekadar Waterloo'dan sonra, kilise ve devlet içerisinde eskiden sahip oldukları mevkiileri elde etmek için geri döndülerse de, Büyük Devrimle Fransız aristokrasisi onulmaz bir yara almıştı. Bu yüzden ki yüzyıl ortalarında, kendi topraklarına sahip (serbest) köylüler Louis Napoleon'un kurnaz bir biçimde kurumsallaştırma yoluna gittiği genel oy hakkını (erkekler için) destekleyen halk kesimini oluşturabildiler.

Danimarkalı toprak sahipleri İsveçli benzerlerinden çok daha güçlüydüler. Buna rağmen Danimarka'da demokratikleşme sürecinin iç dinamiği İsveç'ten çok daha erken gelişti. Bunda, yüzyılın ikinci yarısında orta Avrupa tarımını etkisi altına alan krizin farklı ülkelerde farklı sonuçlar doğurması etkili olmuştur. İsveç'te tarımı gümrük duvarları yardımıyla koruma yanlısı olanların 1880'lerde galip gelmesi üzerine eski Groman partisi parçalanmış ve bir benzerini Almanya'da gördüğümüz türden bir ittifak, toprak ağalarıyla, geleneksel ağır endüstriye bağımlı kereste ve demir) zengin çiftçiler arasında bir ittifak tezgâhlanırken, modern mühendislik sanayii—Almanya'daki elektro-kimya sanayi gibi—daha liberal bir yöne kaymıştı³⁹. Buna karşılık Danimarka ve Hollanda çiftçileri süt ve tereyağı imalatına geçmiş ve aralarında güçlü bir kooperatifleşme hareketi başlamıştı; böylece çiftçilerin büyük toprak ağalarıyla paylaştıkları bazı ortak çıkarlar, onlar için giderek önemini yitirdi. Kırsal kesim üzerindeki egemenliğin çözülmekte olduğu bir sırada elindeki tüm atuları boşuna harcayan, Danimarka aristokrasisi kısa bir süre sonra, aslında demokrasiyi kurmaya hiç de hevesli görünmeyen tarım burjuvazisi ile uzun vadeli bir ittifak kurabilme şansını da yitirmiş oluyordu.

Belçika köylülerinin niçin Katolik Partisi'nin önderliğine hiç itirazsız boyun eğdiklerini çözümlemek burada yapılabilecek bir iş değil. (Katolik Partisi aslında alt kademedeki din adamları tarafından *örgütlendiği* (encadre) halde, aristokrasinin denetimi altında bulunan bir kuruluştur.) Gerçekten bu köylülerin ekonomik çıkarlarını savunmak üzere kurmuş bulundukları, oldukça etkin bir örgütleri de vardı—Boerenbond—ama, toplumsal ve politik açıdan Flaman bölgesinin kırsal halkı, Fransızca konuşulan bölgelerin sanayileşmiş ve laikleşmiş halkından kopuk yaşıyordu. Bu, etkin bir siyasi rolden yoksun olma hali aynen, ekonomik bakımdan güçlü Hollanda çiftçileri için de geçerliydi. Olayın siyasi bakımdan taşıdığı anlamı tam olarak çözebildiğimi söyleyememekle birlikte, bana öyle geliyor ki, Belçika ve Hollanda tarımındaki sınıf ilişkileri, İskandinav'da, Fransa'da ve kıtanın öteki batılı toplumlarında geçerli olan sınıf ilişkilerinden adamakıllı farklıydı. Çiftliklerin büyük bir bölümünün hâlâ kiraya verilmekte olması, olgusu bana, meta üretimi sürecine yoğun bir

Birikim 52-53/52

biçimde girişmiş olmasına rağmen, burada, kişisel bağımlılık ilişkilerinin devam etmekte olduğunu düşündürüyor. Ne yazık ki elimdeki en son veriler 1929-30 yıllarına ait. Oysa bu yıllarda kiraya verilen çiftliklerin oranı Fransa ve İsveç'te (1949) %20 ve Danimarka'da %4 iken, Belçika'da %57, Hollanda'da da %46 idi⁴⁰.

Bütün bunlara rağmen, İngiltere örneğinin bize çok açık bir biçimde gösterdiği gibi, bir ülkede güçlü (canlı) bir tarımsal küçük burjuvazi ve küçük tarım burjuvazisinin varolması, demokratikleşmenin zorunlu bir koşulu değildir. Aslında İngiltere, Fransa gibi, ama ondan biraz değişik bir biçimde, yukarıda belirtmiş olduğumuz ikinci kritik etmenin yani bölünmüş bir yönetici-sınıfın varlığının ne gibi sonuçlar doğurduğunu en iyi şekilde gösteren bir ülke. Yönetici sınıf içerisinde çıkan bölünmelerin belirli koşullar altında, demokratikleşme üzerinde belirleyici bir rol oynaması en az iki ayrı yoldan mümkün olmuştur. Aşağıdan gelen baskılar çok tehlikeli boyutlara varmadığı sürece, yönetici-sınıf içi bir bölünme, halktan geniş bir destek arama endişesini teşvik edebilmekte ve ikinci olarak da, tabanda belirli bir birliğin bulunduğu ölçüde (en azından daha önce yaşanan şiddetli bir çatışmanın nelere yol açtığı hâlâ unutulmadığı için varolan bir birlik de olabilir, bu...) yönetici-sınıf içi bölünmeler, barışçı yoldan bir arada yaşama ve muhalefetin varlığını güvence altına almayı mümkün kılan kurumsal yöntemlerin geliştirilmesine yardımcı olabilmektedir.

Devrimci Fransa'dan İngiltere'ye gelen dalgalar olsun, işçi hareketinin emekleme döneminde attığı ilk adımlar olsun, henüz bölünmemiş, birlik halinde bir yönetici-sınıf tarafından başarılı bir biçimde ezilmişti. Ancak daha eskiden, henüz tam olgunlaşmamış olduğu bir dönemde patlak veren burjuva devrimi, ondokuzuncu yüzyılda, yönetici sınıfın toprak sahibi ve kentli sermayedar kesimleri arasındaki rekabete dayanan köklü bir parlamenter rejimin (pattern) kurulmasıyla sonuçlandı. Bu rekabet, karşı-devrim korkusunun devam ettiği dönem boyunca ve daha sonra, oldukça temkinli bir biçimde de olsa halk arasında kıpırdanmalar tekrar başladığı zaman, tarafların kendi yanlarına daha geniş bir kitle desteği çekebilmek için verdikleri bir mücadeleye dönüştü. Oy hakkının 1867'de Muhafazakâr Disraeli hükümeti tarafından önemli bir biçimde genişletilmesi, bu durumu anlatmak üzere verilebilecek en güzel örneklerden birisi, belki de... Bu sırada bir yandan halktan seçim reformu yönünde gelen baskılar artarken, bir yandan da gerek parlamento gerekse Muhafazakâr Parti içerisindeki güç dengesi adamakıllı bozulmuştu. Çevrilen bir dizi karışık manevranın ardından — ki bu manevraları çevirirken Disraeli'nin asıl hedefi Liberal rakiplerinin ellerinden kozlarını almak ve kendi partisi içerisinde liderlik mevkiini sağlama bağlamaktı— hükümetin sunduğu yasa önergesi parlamento çoğunluğuna benimsendi. Ondokuzuncu yüzyıl ortalarının İngiltere'sinde Muhafazakâr

bir politikacı, kendi sınıfının gücüne öylesine güvenebiliyordu ki, yönetici-sınıf içindeki rekabet oyununu kızıştıran bir avuç parlamenter radikal, kurnazca ve el altından, oy hakkını hükümetin yapmayı tasarladığından çok daha fazla genişletmeyi başarabiliyordu. Çünkü o sırada Disraeli'yi asıl ilgilendiren sorun, yasa önergesini dağdan eleştiren Liberalleri alt-edebilmektir⁴⁰.

Fransa'da olup bitenlere, aynı tema üzerine, ama daha sert bir tonda yapılan bir çeşitlemeden başka bir şey değildir. Burada çok daha radikal bir nitelik kazanan burjuva devrimi, bir yandan kentli burjuvaziye aristokrasiden ciddi bir biçimde koparırken, bir yandan da köylülüğün kesin kurtuluşuna yol açmıştı. Bu sonuçlar, 1848'de Louis Napoleon'u başkan yaparken, soylular da, 1849-1851 döneminde başgösteren burjuva karşı-devriminin yerleşmesini önlemişlerdir. İkinci İmparatorluğun uğradığı askerî yenilgi ve Paris Komününün ezilmesinden sonra gerici kralcılar cephesi içerisinde ortaya çıkan bölünme nedeniyle karşı karşıya gelen siyasî çıkmaz, ülkede demokratik —olmayan Üçüncü Cumhuriyetin kurulmasıyla sonuçlandı. Kendi iç anlaşmazlıkları nedeniyle parçalanan bu blok, kısa bir süre sonra burjuvazinin alt-kesimleriyle, küçük burjuvalardan oluşan demokratik cumhuriyetçi güçler tarafından dize getirilecekti.

Ondokuzuncu yüzyıl sonu ile yirminci yüzyıl başında Hollanda yönetici sınıfı içerisinde patlak veren bazı son derece karmaşık bölünmelerin de yine demokratikleşme sürecini olumlu yönde etkilediği görülmektedir. İlk Liberal Parti üçe bölündü. Kalvenci Karşı-devrimci Parti ise, sadece erkeklere tanınacak bir aile oyu ilkesini benimsiyor ve hem bireysel oy hakkına hem de «Harun'un hükmü (rule of Mammon)» diye nitelenen, mülkiyete dayanan oy hakkına karşı çıkıyordu. Ancak bu parti de aristokrat ve büyük çiftçilerin çıkarlarına daha bağlı olan bir kesimin partiden ayrılıp, Hristiyan Tarihi Birliği Partisini kurması ile ikiye bölündü. Öte yandan genel olarak tutucu bir parti olan Katolik Parti içerisinde de bazı demokratik öğelerin oluştuğu görülmüyordu. Bütün bunların bileşiminden çıkan bir sonuç olan burjuva demokrasisi— ki bu laik halkın devletçe desteklenen dinî okulları ilke olarak benimsemesi sayesinde kurulabilmiş ve bu uzlaşmaya 1917'de varılabiliyordu—bunu kendi çıkarlarını savunmak için kullanmayı becerebilen, birlik halindeki bir işçi sınıfının yükselmesine set çeken en etken bir duvar niteliği taşıyordu.⁴¹

Temelde yatan sağlam bir birlik çerçevesi içerisinde ortaya çıkan yönetici-sınıf içi bölünmelerin ne denli önemli olduğunu kanıtlayan bir başka örnek de ABD'nin çetin ve uzun bir süre süruncemede kalan demokratikleşme sürecinde bulunabilir. Irk nedeniyle seçmenler arasında ayrım yapılmasını yasaklayan Onbeşinci Anayasa Değişikliği aslında İç Savaşın ürünü değildi. Hatta bunun, güneyli siyahları oy hakkına kavuşturmak gibi bir amaç taşıdığını söylemek dahi imkânsızdır. Çün-

Birikim 52-53/53

kü bu sırada hayatı önem taşıyan sorun (görev) burjuvazinin kuzeyli ve güneyli kesimlerini yeniden bir araya getirebilmektir. Nitekim sözkonusu anayasa değişikliğini öneren cumhuriyetçi Nevada senatörü, William Stewart, «Kanımca, Anayasa değişikliği, doğurması beklenen sonucu doğurmuştur; o da kuzeyli zencinin, herhangi bir baskı altında kalmadan oyunu vermesini güvence altına almaktır!», diyordu⁴².

Bu anayasa değişikliğini Cumhuriyetçiler, gerçekte, 1868 seçimlerinde elde ettikleri görece olarak kötü denebilecek seçim sonuçları karşısında, gerek kuzeyde gerekse Birleşik devletlerde (Union) çoğunluğu sağlamak amacıyla önermişlerdi. Ama bu yapılırken, Demokrat plantasyon zenginlerinin güney kalesinde kendilerini sağlama almalarına da izin verilmekteydi.

Amerika'nın güney eyaletlerindeki demokrasi yanlısı güçlerin karmaşık tarihini bir iki satırda özetlemek elbette mümkün değil. Ancak 1960'larıdaki durum ile bundan bir yüzyıl önceki durumu karşılaştıracak olursak, arada iki ilginç farkın bulunduğu göze çarpar. 1860'larda, eskiden köle olup azat edilmiş bulunan sivahların bir muhalefet yürütecek ya da bir ittifak politikası gütmeye yetecek bağımsız ve örgütlü bir güçleri yoktur ve demokrasinin tepeden aşağıya inmesine izin verilmemiştir. Bir yüzyıl sonra ise, güneyin sanayileşmiş ve kentleşmiş bölgelerinde kendini kabul ettirmiş bir militan siyah hareket vardır ve yirminci yüzyılın üçüncü çevreğinden itibaren, güneyin en gelenekçi yörelerindeki (deep south) eski tarımsal burjuvazinin, ulusal yönetici-sınıf bloku içerisindeki önemini giderek yitirdiği ve marjinal bir duruma düştüğü görülür. Federal devlet aygıtının devreye girerek, burjuvazi içerisinde önemli bölünmelere yol açma tehlikesinden çekinmeden demokratik hakların uygulanmasını sağlama imkânını ele geçirmesini açıklayan durum da bu. 1965'de güney eyaletlerinin yarısında, oy vermek için hâlâ okuryazar olma koşulu aranmaktaydı ama bu koşulun

etkinliğini yitirmeye yüz tuttuğu da bir gerçektir. Ve hatta bu süreç, göçmen işçilerin, kentlerdeki siyaset makinelerinin patronları tarafından sisteme dahil edilmelerinden daha önce başlamıştı.

Gelişmenin her ülkede ana hatlarıyla nasıl olduğunu şematik olarak göstermek amacıyla yapılan her deneme mutlaka, beraberinde aşırı-basitleştirmeye yönelik bazı ciddi sakıncaları da getirecektir. Bu yüzden aşağıdaki tabloya sadece, burjuva demokrasilerinin kuruluşuna doğrudan doğruya etki yapan güçlerin kaba bir sınıflaması gözüyle bakılmalıdır. Bu tabloda yer alan ve gelişmesi oldukça net bir biçimde saptanabilen örnekler, Belçika ile doğrudan savaşın ürünü olan demokrasiler ve demokratikleşmesi bütünüyle iç dinamiklerin ürünü olan üç ülke, Avustralya, Yeni Zelanda ve İsviçre'den ibarettir. Bunların dışında kalan ülkeler için bir dizi kayıt koymak gerekir. Örneğin, Norveç'in demokratikleşmesini büyük çapta, bağımsız bir tarımsal küçük burjuvazinin varlığına borçlu olduğu söylenebilir. Federal Kanada demokrasisi ulusal seferberlik halinin hem bir aracı hem de sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ulusal bütünlüşme Danimarka ve İngiltere'de de önemli bir rol oynamıştır. Fransa'da askerî yenilgi önemli bir etmendir; A.B. Devletlerinin kuzeyinde ise demokrasi büyük ölçüde, küçük burjuvazi ile burjuvazinin alt kesimlerinin eseridir. Buna karşılık tablo, Hollanda burjuvazisinin alt kesimleriyle küçük burjuvazinin ovnadığı rolü hakettikleri biçimde yansıtmamakta.. Oysa bu kesimler Hollanda'da, örneğin bir Belçika'da görülenden çok daha etkin bir yere sahiptirler. Ve nihayet tablo ile ilgili olarak vurgulanması gereken son bir nokta da, bütün bu farklı demokratikleşme tiplerinin ardında ortak bir gücün, işçi sınıfının var olduğudur. Bir anlamda, bu farklı demokratikleşme süreçlerinden her birisi, işçi sınıfının demokrasi için verdiği mücadelede başarıya ulaşabilmek için yanına alması gereken müttefiklerin kimler olduğunu göstermektedir, denebilir.

TABLO 4: DEMOKRATİKLEŞME TİPLERİ

Yenilgi sonucu kurulan demokrasiler	Ulusal Seferberlik sonucu kurulan demokrasiler	İç gelişme sonucu kurulan demokrasiler	
Doğrudan Dolaylı	Araç olarak Sonuç	Bağımsız bir burjuva alt-kesim-küçük burjuvazi hareketi	Birlik içerisinde yönetici sınıf bölünmesi
Alman İsveç Avusturya Finlandiya İtalya Japonya	Kanada Belçika Norveç	Avusturya Danimarka İsviçre Yeni Zelanda	A.B.D. Fransa Hollanda İngiltere

IV. KAPİTALİZM VE DEMOKRASİ: KAPİTALİZME ÖZGÜ EĞİTİMLER

Burjuva demokrasilerine o kadar çeşitli yollar-dan ve öylesine zorlu mücadeleler verilerek ulaşılmıştır ki, bu demokrasiyi doğrudan doğruya kapitalizmin temel bazı niteliklerinden türemiş kabul etmek olanaksızdır, ya da en azından ciddi bir şekilde yanıltıcı olur. Bununla birlikte yukarıda tanımladığımız anlamda demokrasinin, kapitalizmden önce hiç bir yerde ortaya çıkmaması bazı kapitalist toplumlarda demokrasinin tümüyle iç dinamiklerin ürünü olarak kurulabilmesi ve günümüzün belli başlı ileri kapitalist toplumlarının hepsinin demokrasi olmasına benzer olgular, doğal olarak, bizi kapitalizme özgü bazı eğilimler üzerinde durmaya yöneltiyor. Bu eğilimleri, burjuva demokrasisinin iki temel niteliği üzerinde yaptıkları etkili açısından, şimdilik şu şekilde gruplandırabiliriz: (a) kitlelerin hiç değilse kısmen siyasal sürece dahil olmaları, (b) ve bunun temsili hükümet ve seçim rekabeti koşulları altında olması.

1. Burjuva demokrasileri her zaman, kitle mücadeleleri sonucunda kurulmuştur. Kuşkusuz bu mücadelelerin şiddet ve süresi ülkeden ülkeye değişir. O zaman kapitalizme özgü ilk eğilim, *halkın mücadeleye girmesini mümkün kılan koşullarda* aranmalıdır. Emegün yasal olarak özgürleşmesi ve serbest bir emek piyasasının kurulması, sanayileşme, sermayenin merkezileşmesi bütün bu eğilimler kapitalizme özgü ve kapitalist öncesi üretim tarzlarında sömürülen sınıfların gerçekleştirmeleri mümkün olmayan bir güçlü işçi-sınıfı hareketinin doğmasına ve bunun belirli bir istikrar kazanmasına olanak sağlayan temelleri oluştururlar. Ve işçi sınıfı, Marx'ın kapitalizmin artan çelişkileriyle ilgili çözümlemesine uygun olarak *başka koşullar aynı kaldığı sürece* (ceteris paribus kapitalizmin gelişmesi ve ilerlemesi ölçüsünde güçlenecektir. Bu durum, demokrasi ile refah(okur-yazarlık ve kentleşme arasında geleneksel sosyolojinin saptadığı korrelasyonları (ilişkileri) açıklar. Oysa bu faktörlerin hepsi de sınıf çatışmasına taraf olan güçler arasındaki ilişkileri etkilemektedirler. Ve daha önce de gördüğümüz gibi, işçi hareketi bizzat, demokrasi mücadelesi üzerinde hayatı bir rol oynamıştır.

2. Bununla birlikte, yine daha önce vurguladığımız bir başka gerçek de, işçi sınıfının, siyasal sürece katılma hakkını, genel olarak mücadelenin kızıştığı dönemlerde kazanamamış olmasıdır. Aksine tarihte daha çok burjuvazinin reformlar yapmaya uzun bir süre başarılı bir biçimde direndikten sonra, belirli ödünler vermeyi kabul ettiği görülmüştür. Bu durumda işçi sınıfının siyasete katılmasının, bir anlamda burjuvazinin yararına olmuş olması gerekir. Herne kadar, Almanya ve Avusturya'da gerek 1918 gerekse 1945'de (Belçika ve İsveç, için de 1918'de aynı şey geçerlidir) ve İtalya'da 1945'de burjuva demokrasisinin kurulmaması halinde onun

yerini alacak olan alması, sosyalist bir devrim başlatma girişimi olacak idiyse de, proletarya devrimine karşı yürütülen fiili bir savunma, bu ülkelerde demokrasiye geçişin doğrudan belirleyicisi olan faktörmüş gibi görünmüyor, pek. Bütün bu durumlarda, var olan rejimleri devirerek eski yerli demokratik güçlerin duruma hakim olmalarına yol açan güç, ayaklanan proletarya değil, yabancı ordulardır⁴³. Yani burada kapitalizme özgü bir sanat olan sanayileşmiş savaş hali, çok daha etkili olmuştur. Birinci Dünya Savaşında, kitle çapında seferber edilen yedek orduları ve askerî üretim için seferber edilen sivil halkın tamamı döğüştiler. Bu çaba uğruna Wilhelm İmparatorluğu bile Sosyal-Demokratları hükümet aygıtına kabul etti ve Belçika, Kanada, İngiltere ve ABD'de oy hakkı ancak bu ortam içerisinde genişletilebildi.

3. Ulusal bağımsızlık ve birlik her yerde, burjuvazi tarafından ticaret ve sanayiın korunması, gelişmesi ve feodal hanedan iktidarlarının kırılması için stratejik bir zorunluluk olarak görülmekteydi. Ve bu hedeflere varabilmek için burjuvazi çoğu zaman, halk desteğini kazanmaya büyük bir önem vermiştir. Danimarka, Almanya, Norveç, Finlandiya ve İtalya'da genişletilmesi ulusal birliği kurma sürecinin bir parçasını oluşturmıştır.

4. Üretim güçlerinin başdöndürücü bir hızla gelişmesi de yine kapitalist üretim tarzına özgü bir başka özelliktir. Ondokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyıl başlarında Liberallerin, demokrasi ile özel mülkiyetin bağdaşabilirliğini kabul etmemelerinin nedeni, halk meclisleri ve belediye yönetimlerinin vergileri önemli ölçüde arttıracaklarından endişe etmeleriydi. Ama kapitalizmin esnekliğini olsun büyüme kapasitesini olsun göz önüne aldıkları pek söylenilemezdi. Oysa vergilerin artırılması ile ne özel mülkiyet ne de sermaye birikimine bir son verilebildi. Üretkenlik artışı hem sömürü haddinin hem de sömürülen kitlelerin gerçek gelirlerinin aynı anda yükselmesini mümkün kılabilirdi⁴⁴. Kuşkusuz bunun kendiliğinden, demokrasi ve yol açacağı söylenilemez. Ama bu, burjuvaziye sömürülen çoğunlukla ilişkileri düzenlerken, daha önceleri hiç bir zaman sahip olunmayan bir manevra alanı sağladığı ölçüde, anlam kazanır.

5. Buraya kadar, halkın seferber edilmesi ve işçi sınıfının siyasal sürece katılmasından, kasıtlı olarak çok genel bir düzeyde söz ettik. Gerçekte bu seferberliğin demokratik bir biçimde olması, hiç de gerekli değildir. Savaş dönemi Wilhelm Almanyasının, Faşizmin ve üçüncü dünya «halkçılığının» (popülizm) bu amaca ulaşmak için denedikleri pek çok farklı yol, bu savımızı kanıtlar sanıyoruz. Kapitalist demokrasiyi mümkün kılan şey, bilinen bütün üretim tarzları içerisinde sadece kapitalizmde var olan bir niteliktir.

Ve bu, kapitalizmin kişilerden soyutlanabilen tek sömürü tarzı olmasıdır. Kapitalizmde, burjuvazinin kişisel biçimde egemen olmasından çok, sermaye hakimiyeti söz konusudur. Kuşkusuz sermaye hakimiyeti bir makina gibi, otomatik olarak

işlemez; ama sermayenin işleyişi, kişilerden soyutlanabilen piyasa rekabeti koşulları altında, daha fazla kâr sağlamak üzere üretim yapılması amacı belirler. Kuşkusuz, sermaye hakimiyeti de bir devleti gerektirir—gerek iç gerekse dış destek ve savunma amacıyla— ama, kapitalist «sivil toplum» bundan ayrı tutulabildiği sürece, bu devletin, şahsen, burjuvalar tarafından yönetilmesi gerekmez. Nitekim, uzun demokratikleşme tarihi boyunca, burjuva politikacılar, devleti sermayenin gereksinimleriyle uyum halinde tutabilmek için başvurabilecekleri pek çok mekanizma bulunduğunu öğrenmişlerdir⁴⁵.

6. Kapitalizmin bu son değindiğimiz özelliği, küçük bir azınlığı nasıl olup da kişilerden soyutlanabilen bir hakimiyeti demokratik biçimler altında yürütebildiğini ve bu arada örneğin, nasıl olup da, sermaye hakimiyetinin, işçi partisi hükümetleriyle bağdaştırılabildiğini; buna karşılık feodal aristokrasinin niçin hiç bir zaman bir köylü partisi aracılığıyla hükümet edemediğini açıklamamıza yardım edebilir. Ancak bir şeyin teorik olarak mümkün olması başka şey tarihi dinamiğin gerçekte nasıl geliştiği başka bir şeydir. Ve daha önceki incelememizin de ortaya koyduğu gibi, işçi sınıfının genel oy ve seçimle işbaşına gelen hükümetler için verdiği mücadele, hiç bir toplumda burjuva demokrasisinin kabul edilmesi için yeterli bir koşul olamamıştır. Bu bize, kapitalizmin, belirli koşullar altında, işçi-sınıfı mücadelesi dışında, başka bazı demokratikleşme yanlısı güçler üreten, kendine özgü bazı eğilimler taşıyıp taşımadığı sorusu getiriyor. Burada hemen, böyle bir eğilimin varlığına işaret edebiliriz. Kapitalist üretim ilişkileri kendi içerisinde rekabet halinde olan ve barışçıl çatışmalara açık bir yönetici-sınıf yaratma eğilimindedir. Gelişmesi sırasında sermaye, ticaret bankası, tarım sermayesi, küçük, büyük sermaye şeklinde birçok parçaya ayrılır. Ve ağır bir ekonomik kriz ya da dışardan gelen ağır bir düşman tehdidiyle karşı karşıya gelinmediği sürece (ki bunlar feodaliteden, proletaryadan ya da rakip bir başka ulus-devletten gelebilir...) burjuva sınıf ilişkilerinde, ne hanedan soyunun meşruluğu ne de donmuş feodal hiyerarşi ile karşılaştırılabilecek herhangi bir birleştirici öge mevcut değildir. Dahası, kapitalizmin gelişmesi genel olarak, sonradan yıkma eğilimi taşısa da önceleri, küçük meta üretiminin yaygınlaşmasını teşvik eder. Ve tarımın bu yoldan ticarileşmesi, kendi kendine yeterli bir köylülüğü, kendine özgü, ayrı çıkarların peşinde koşan bir tarımsal küçük-burjuvaziye dönüştürür⁴⁶.

Karar alacak tek bir merkezin bulunmaması, şu veya bu şekilde seçimle oluşacak, tartışarak karar verecek ve temsili nitelikte bir siyasî aygıtın varlığını kaçınılmaz kılar. Bu nedenledir ki, özel mülkiyete dayanan zengin cumhuriyetler ya da parlamenter monarşiler, gelişmelerinin erken bir aşamasında, kapitalist devletler haline gelmişlerdir. İtalyan, Alman ve İsviçre kent cumhuriyetleride, Hollanda Birleşik eyaletleri, İngiltere, Amerika Bir-

leşik Devletleri, Fransa ve Belçika (bu sonuncusu, 1830'dan sonra olmak üzere...) örneklerinde görüldüğü gibi... Basın özgürlüğüne gelince; bunun ortaya çıkışının maddî tabanı gazetelerin de herhangi bir başka girişim gibi kapitalist girişim haline gelmelerinde yatmaktadır. Bu şekliyle demokrasi henüz sadece burjuvazi için bir demokrasidir ve sermayenin bölünmüşlüğü, halkın geri kalanını da içerisine alan bir demokrasinin kurulmasına ancak, daha önce değindiğimiz diğer, eğilimlerle birleştiği ölçüde olumlu bir etki yapmıştır.

Birçok vakada fiili askerî yenilginin oynanmış olduğu belirleyici rol de zaten, kapitalizmin, demokrasinin tabanını, kitleleri içine alacak biçimde genişletmesini sağlayabilecek türden güçleri zorunlu olarak ortaya çıkarmayabileceğini gösteriyor.

Demokrasi ve Bağımlı Kapitalizm

Bu yazıda sadece ileri kapitalist toplumlarda burjuva demokrasisinin gelişmesi üzerinde duruldu. Oysa demokrasi ile sermaye hakimiyeti arasındaki ilişkinin global bir tablosunu verebilmek için, yukarıda önerilen çözümleme taslağının bir yandan az gelişmiş kapitalist toplumlarda burjuva demokrasisinin gelişme tarihi, diğer yandan da ileri ve az gelişmiş toplumlarda mevcut olan anti-demokratik güçlerle olan bağlarının kurulması gerekir. Yine de, kapitalizmin içerisinde mündemiç (içkin) olan demokrasiden yana (pro-demokratik) eğilimleri doğru bir biçimde teşhis ettiğimizi varsayarak, kapitalist üçüncü dünyada burjuva demokrasisine niçin çok ender olarak rastlanılabildiğini açıklayan bir kaç faktöre değinerek bu bölümü kapatabiliriz.

Kapitalizmin bu ülkelere dışarıdan getirilmesi, bu toplumların burjuvazileri üzerinde son derece önemli üç sonuç doğurmuştur. Birincisi, kapitalist sınıf—içi farklılaşmalar üzerinde, bu farklılaşmaları önemli bir ölçüde kısıtlayıcı yönde yaptığı etkidir ki, bunun sonucu olarak kapitalist sınıf büyük ölçüde, tek bir dış merkeze bağımlı hale gelmektedir. (Yukarıdaki 6. faktör) İkincisi, küçük ve gelişmiş meta üretiminin dışa bağımlı ve çarpık büyümesi, ekonomik tabanı son derece güçsüz ve uluslararası krizlerin etkisine açık hale getirmiş; bu nedenle de yerli burjuvazinin sömürülen sınıflar karşısında sahip olduğu manevra alanı çok daralmıştır. (Faktör 4) Kapitalizmin sık sık, feodal köleciler veya başka kapitalist-öncesi sömürü tarzlarıyla birarada bulunuşu ve ayrıca bağımlı kapitalizmin piyasa yerine kullanım için yapılan tarımsal üretimle yan yana oluşu, hem sermayenin kişilerden soyutlanabilir bir hakimiyet kurmasını (Faktör 5) hem de serbest bir emek piyasasının oluşmasını engellemektedir ki, bu ikinci engel nedeniyle gerek işçi hareketinin (Faktör 1) gerekse tarımsal alt-burjuvazi ve küçük burjuvazinin (Faktör 6) güç kazanması, ciddi bir biçimde sınırlanmaktadır.

Bunun dışında üçüncü dünya ülkeleri, ulusal

mücadelelerini gelişmelerinin, Avrupaya göre çok daha erken bir aşamasında iken vermektedirler. Bunun sonucu olarak, ya halk kitlelerini mücadeleye çekmek için henüz bir gereksinme duyulmamakta veya onları seferber edebilmek üzere ileri sürmüş oldukları özel talepleri cevaplama zorunluluğu, kendisini batıda olduğu şekilde duyurmakta yahut da bu iki sıkın ikisi ile birden karşı karşıya bulunulmaktadır. (Faktör 3) Kaldı ki içerisinde bulundukları gelişme düzeyi ve coğrafi konum nedeniyle bu ulusların halkı, sanayileşmiş savaş dediğimiz şeyin yıkıntılarını göğüslemek için seferber etmeleri de söz konusu olmamıştır. (Faktör 2) Bağımsızlıklarını kazanmak için bir halk savaşını vermek durumunda olan üçüncü dünya ülkelerine gelince —ki bu, sınıf temeline dayanan bir ideolojik seferberlik gerektirir bunlar, bu savaşta kapitalist bir tabanda vermiş değildiler ve sonradan da toplumsal gelişmeleri için kapitalist olmayan bir yol seçtiler.

V. DEMOKRATİKLEŞME VE SINIF MÜCADELESİ

Son otuz kırk yıldır (birkaç on yıldır), sermaye hakimiyeti ile burjuva demokrasisi arasında «normal» bir düşümdeşlik ilişkisi bulunduğunu savunan işlevci (fonksiyonalist) ve/veya evrimci yaklaşımlar, bunun aksini kanıtlayan çok elle tutulur kanıtların varlığına rağmen—Avrupa faşizmi, üçüncü dünya askerî diktatörlükleri v.b. gibi...— gerek Marksist gerekse marksist-olmayan çözümlemelerde sık sık kullanılmıştır. Bizim yaptığımız ve demokrasinin en ileri kapitalist toplumların belli başlılarında, ne tür siyasî kümeleşmeler altında yerleştiğini araştırarak tarihî çözümleme ise, bu tür genel savların ve açıklama amacı taşıyan hipotezlerin yetersiz olduğunu ortaya koymuş bulunuyor.

Ancak, burjuva demokrasisi, tarihi bir rastlantı (kaza) değildir ve kapitalizm bünyesinde demokratikleşme sürecini teşvik eden (belirli) bazı eğilimler de taşımaktadır. Bu bağlam içerisinde sık sık, çok doğru bir gözlem yapılmakta ve burjuva demokrasisinin, temelde var olan bir birlik çerçevesi içerisinde, rekabete dayanan bir bölünmeyi gerektirdiği söylenmektedir. Gerçi çoğu zaman bu önermeyi yorumlarken, araştırmacıların kendilerini saf bir idealizmden kurtaramadıkları ve bunu ideoloji ve «siyasal kültür» türleriyle ilişkili bir şey olarak görme eğilimine saplanıp kaldıkları görülmektedir. Oysa kapitalizmin yükselişi sırasında ortaya çıkan bazı nesnel, ekonomik ve siyasî dinamikler vardır; ve asıl bunlar toplumda yeni, bölünmüş bir birliğin oluşması ve gelişmesi için mücadele verilmesini gerektirmişlerdir.

Bu yeni, bölünmüş birlik karşımıza, meşru hanedanlık engellemeleri ve sınırlarından, feodal fiyeflerden ve bölgesel geleneklerden kurtulmuş *ulus devlet* olarak çıkar. Ulusal egemenlik ve birlik, kralcı mutlakiyetçiliğe yabancı hanedanlara ve bölgesel ayrılıkçı hareketlere karşı verilen mü-

cadeleler sonunda yerleşmiştir. Onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda İspanyaya karşı Felemik'in yürüttüğü (otuz yıl) savaşlarının, onyedinci yüzyılda İngiliz devrimi ve iç savaşının, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesinin, 1789 Fransız Devriminin, Belçika'da 1830'da patlak veren Ağustos devriminin, İtalya, Almanya ve İsviçre birliklerinin kuruluşunun, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda kolonilerinin birleşmelerinin, Japonya'da Meiji Restorasyonunun, Danimarka'da, anayasal Eider devletinin kuruluşunun, Norveç ve Finlandiya'nın bağımsızlıklarını kazanmalarının ve hatta Habsburg İmparatorluğunda yıllarca süren anayasa mücadelelerinin hepsinde söz konusu olan şey, ulusal egemenliğin gerçekleştirilmesiydi. Krallığa ve yerel özerkliklere karşı verilen ulusal mücade- nin, yeni doğmakta olan demokratikleşme sürecinin ana öğelerinden birisini oluşturmadığı tek ülke, uzun bir geçimisten beri ulusal birliği bulunan ve 18. yüzyıldan beri de malikaneler (estates) ve parlamento bileşimi garip bir siyasî yapıya sahip olan İsviçti. Ama burada bile-ulusal ve ulusal-olmayan (krallık, yabancılar ya da bölgesel güçler gibi...) öğeler arasındaki çatışmanın çok önemli bir boyutu çıkıyor karşımıza: Karolenj mutlakiyetçiliği Büyük Kuzey Savaşının darbeleri altında çökmüş ve demokrasinin oluşumu olgunluk aşamasına ancak, Birinci Dünya Savaşı izleyen yabancı devrimlerin etkisi altında erişebilmişti. Demek oluyor ki burada da İsviç hanedanlığına bağlı eski ulus—devlet, ulusal demokratik niteliğini esas olarak dış faktörlerin etkisi altında kazanabilmişti.

Ticaret ve sanayi özgürlüğü, birleşik ve egemen devletlerin yönetici sınıfları arasında bir rekabetçi-bölücü ilişkiler ağı kurdu. Pazar, orta çağın ve Mutlakçı feodalizmin hiyerarşik piramidinin yerini aldı. İşte demokratikleşme süreci, bu, ulus devletle pazarın yarattığı bölünme-birlik ortamı içerisinde doğdu. Bu esas olarak iki ayrı yoldan gerçekleşti. Bazı durumlarda demokrasi, başlangıçta, sadece burjuvazinin yukarı tabakalarına (tüccar-toprak sahipleri de dahil olmak üzere...) tanınmıştı; oy hakkına sahip olan ve parlamenter ya da cumhuriyetçi hükümetleri kuranlar, burjuvazinin sadece bu tabakalarıydı. Burjuvazinin diğer kesimleriyle küçük burjuvazi bu yapıya sonradan dahil oldu ve bu değişik ülkelerde değişik biçimlerde ve farklı bir tempoda gerçekleşti. Burjuva devriminin yarı yolda takılıp kaldığı yerlerde ise demokratikleşme, eski toprak sahibi yönetici sınıf ve bunun tepe noktasında yer alan hanedan-ile burjuvazi arasında varılan anayasal bir uzlaşma ile başladı. Bu sistem sonradan ya İskandinavya, Belçika ve Hollanda'da olduğu gibi, bir mülk sahipleri demokrasisine; ya da Avusturya, Almanya ve Japonya'da olduğu gibi, genişletilmiş bir oy hakkına dayanan ama esas olarak demokratik-olmayan bir hükümet biçimine dönüştü.

Kuşkusuz bunlar demokratikleşme sürecinin izlediği en belli başlı gelişme yolları; ve bunların yanı sıra, 1793 Jakobin rejiminde olduğu gibi, ba-

zı özel sapmaların da dikkate alınması gerekli. Ama eğer bu iki demokratikleşme yolu, demokratikleşmenin genel kuralını yansıtıyorsa ki, ben yatsıttığını düşünüyorum, o zaman burjuva demokrasisinin tıpkı, eski Atinalı öncüsü gibi, başlangıçta sadece yönetici sınıfların erkek üyelerine açık bir demokrasi olarak ortaya çıktığı sonucuna varmak gerekecek. Demokratik hakların yönetilen ve sömürülen sınıflara da tanınması ise, çok uzun ve zorlu mücadeleler sonunda olacaktır. Bazı durumlarda, ilk kurulan demokratik rejimlerin yönetici sınıfları son derece kapalıydı—örneğin İsviçre şehir cumhuriyetlerinde sayıları, kelimenin tam anlamıyla «yönetmeye ehil bir kaç aile» demek olan *regimentsfähige Familien'e* dahil olan kırk elli aileyi geçmiyordu. Bazan da aksine, Amerika Birleşik Devletlerinde olduğu gibi, oldukça geniş olabiliyordu bu sınıf. Fakat her halükarda mülksüzler bu sınıfın dışında kalmaktaydılar. Amerikan Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda kolonilerinde olsun, Avrupanın parlamenter krallıklarında olsun bu, hep böyledi. Dahası, Amerikan devletleri (kolonileri) bağımsızlıklarını kazandıktan sonra da durum pek değişmedi. Öyle ki temsil hakkı adeta mülke tanınmıyor ve eğer bir mülke birkaç kişi ortaklaşa sahip iseler, onlara aralarında bölüşülmek üzere birden fazla sayıda oy hakkı veriliyordu⁴⁷.

Zanaatkâr ve köylü erkeklerin silahlı olarak, 1830, 1840 ve 1850'lerde yürüttükleri şiddetli mücadele sonunda demokratik haklarını elde ettikleri İsviçre'yi bir yana bırakırsak bu ilk demokratikleşme aşamasında izlenilen iki yoldan hiç birisi, bırakın tüm yetişkinleri, hiç değilse tüm erkekleri içerisine alan bir demokrasiye ulaşılması sonucunu doğurmadı. O halde, bu kısmi istisnayı bir yana bırakırsak rekabetçi kapitalizmin hiç bir yerde, kendine özgü olumlu eğilimleri nedeniyle burjuva demokrasilerinin kurulmasına yol açtığını söylemek mümkün değildir. Ancak kapitalizmle ilgili çözümleme yaparken Marksizm asıl, sistemin çelişkilerini ele almalıdır. Nitekim demokrasiyi, yönetici sınıf ve mülk sahiplerinin dışındaki sınıflara taşıyan şey, sermaye ve emek arasındaki temel çelişkinin büyümesidir. Bu şekilde demokrasi mücadelesinin ikinci aşamasına damgasını vuran faktör, işçi sınıfının ortaya çıkışı ve işçi hareketi olmuştur. Kapitalist üretim tarzının, daha önceki bütün üretim tarzlarında sömürülen sınıfların sahip olduğundan çok daha ileri bir örgütlü muhalefet yeteneğine sahip bir sömürülen sınıf yarattığından, daha önce söz etmiştik. Ve gerçek o ki işçi hareketi hemen hemen her yerde, yalnız daha yüksek ücretler ve daha iyi çalışma koşulları için mücadele etmekle kalmamış, siyasî demokrasi için de mücadele etmiştir. Ve bunu, siyasî demokrasiyi ya doğrudan doğruya hedef alarak (İngiliz Şartistleri veya Avustralya ya da Yeni Zelanda sendikal hareketi için geçerli olduğu gibi...) yahut da sosyalizm için verilen mücadelenin bütünleyici bir ögesi olarak gördüğü için (İkinci Enternasyonele bağlı partiler için olduğu gibi...) yapmıştır.

Ancak, hiç bir yerde işçi-sınıfı hareketi demokrasiyi kendi olanaklarıyla, dışardan bir yardım almaksızın gerçekleştirebilecek güce sahip değildir—ki bu bizi burjuva hakimiyetinin gücü hakkında yeterince aydınlatıyor. 1840'ların Şartistlerinden, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Belçika Sosyal-Demokratlarının, ve savaştan hemen sonra da Japon işçilerinin uğradığı yenilgiye kadar, bu tür girişimlerin hepsi, başarısızlıkla sonuçlanıyor. Mülksüz kitlelerin demokratik haklarını kazanmaları ancak dış müttefiklerin desteğiyle olmuş, yani sonuç olarak, ne zaman ve nasıl demokratikleşeceği gibi zamanlamaya ve biçime ilişkin kritik sorunlarda kararı daima mülk sahibi azınlıklar almışlardır. Bunun içindir ki kapitalist devletin bünyesi içinde saklı bulunan demokratikleşme süreci, halk devrimleri ve sosyalist dönüşümlere yol açacak yerde hep, burjuva demokrasisi biçiminde donup kalmıştır.

İşçi sınıfının demokrasi mücadelesindeki en sağlam müttefikleri şöyle sıralanabilir: yabancı burjuva devletlerinin muzafer orduları, kendi kendine yeterli, bağımsız çalışan küçük burjuvazi ve bizzat yönetici sınıfın bazı kesimleri. Bu müttefiklerin rollerini de kuşkusuz, emperyalist rekabet, ulusal çatışmalar, rekabet ve tekelleşme çelişkisi ve sermayenin farklı kesimleri arasındaki sürtüşmeler gibi, kapitalizmin başka çelişkileri tayin etmiştir. İşte bu çelişkilerin açtığı boş alanda, işçi sınıfının ağırlığı, güçlü bir işçi hareketinin bulunmadığı durumlarda bile, demokratikleşme süreci üzerinde etkili olabilmektedir. Örneğin, işçi-sınıfı oyu, pekala, burjuva örgütleri ve politikacıları tarafından kendi amaçları için kullanılabilmiştir. Bunun en açık örneğini Amerika Birleşik Devletlerinde görüyoruz. Gerçekten de burada, «siyaset makineleri», tarafından okur-yazarlık testleri, sandık vergileri ve kayıt olma kurallarıyla oy hakkından mahrum bırakılmaya çalışılan yeni göçmen işçilere bile, onları bir çeşit kent düzeyi kapitalizminin suistimallerini desteklemeye ikna ederek, sistem içerisinde bir yer bulunabilmişti. Normal şartlar altında, bu makineleri, yerleşik büyük sermayeden farklı burjuvazi kesimleri döndürüyorlardı.

Paradoksların (iki Paradoksun) Çözülüşü

Şimdi artık, yazının başında varlığına değindiğimiz iki paradoksla yüzleşmenin zamanı geldi. Hatırlanacağı üzere, Marksistlerin açıklamaları gereken sorun, toplumun küçük bir azınlığının, nasıl olup da, demokratik biçimler altında hakimiyetini sürdürmeyi başarabildiği idi. Burjuva liberal düşüncesi açısından çözümü olmayan bir muamma gibi duran sorun ise, klasik liberallerin kapitalizm ile demokrasinin bağdaşmazlığına olan sarsılmaz inançlarına rağmen çağdaş burjuva görüşünün, demokrasi ile ancak ve ancak kapitalizmin bağdaşabileceğini savunmasıdır.

Marksist sorunun çözümünü şimdi oldukça açık bir biçimde görebiliyoruz. Burjuva demokrasisi

her yerde ve her zaman, burjuvaziye karşı (burjuvazinin egemen kesimlerine (karşı) verilen bir mücadele ile gerçekleşmiştir; sadece bu mücadelede kapitalist devletin sağladığı olanaklardan ve kanallardan yararlanılmıştır. Dahası, burjuva demokrasisine karşı bir saldırı olduğu ya da demokrasi yıkıldığında, yönetici sınıfın önder kesimine karşı mücadeleyi yeniden başlatan da her zaman işçi-sınıfı olmuştur. (Avusturya, Finlandiya, Fransa, Almanya ve İtalyada olduğu gibi...) O halde eğer burjuva demokrasisi, bir yandan demokratik yönetim, diğer yandan da sermaye hakimiyeti demek oluyorsa, bunun demokratik ögesi daima burjuvaziye rağmen kurulmuş ve korunmuştur.

Burjuva paradoksunu ise, demokratikleşme sürecinin, klasik liberalizm tarafından doğal olarak hemen hemen hiç dikkate alınmayan bir özelliğini iyice kavradığımız zaman çözebiliriz. O da şu: demokrasi ne kapitalizmin olumlu eğilimlerinin bir ürünü ne de tarihi bir rastlantıdır kapitalizmin çelişkilerinden doğmuştur. Burjuva demokrasisinin bugüne dek yaşayabilmesi ise sadece ve sadece kapitalizmin esnekliği büyüme kapasitesi sayesinde. Kapitalizmin bu niteliklerine klasik liberallerin de Marksistlerin de gereken önemi verdikleri söylenemez.

Unutmayalım ki demokrasilerin ancak bir türünü oluşturduğu burjuva devletleri evreni çok daha genişler. İki ana boyut olarak ele aldığımız ulusal temsil biçimi ve yetişkin nüfusun siyasal sürece katılma oranına göre, burjuva rejimlerini belli başlı dört tipe ayırmıştık: demokrasiler, dışlayan demokratik ve dışlayan otoriter rejimler ve diktatörlükler olmak üzere. Burada gözden geçirdiğimiz on yedi ülkede diktatörlükler, her ne kadar terim III. Napolyon yönetiminin ilk döneminde uygulanabilirse de esas olarak, tarihin yakın bir döneminde ortaya çıkan, yirminci yüzyıla ait olaylardır. Demokratikleşme süreci dışlayan otoriter ve dışlayan demokratik rejimlerden başlayarak gelişmiş ve her iki şıkta sürecin sonunda demokrasiye varıldığı kadar diktatörlüklere de varılabildiği görülmüştür. İtalya'nın dışlayan demokratik parlamenter kralığı olsun, Almanya'nın dışlayan otoriter rejimi olsun —ki bu sonuncu Weimar'dan geçerek—faşizmle sonuçlanmışlardır. İskandinav ve Alçak Toprakların (Hollanda) dışlayan otoriter rejimleri, dışlayan demokrasiden geçerek demokrasiye dönüşürken, Japon ve Avusturyadaki benzer rejimler —ki sözünü ettiğimiz son şıkta onbeş yıllık bir demokrasi deneviden sonra— diktatörlükle sonuçlanmış. Dolayısıyla, demokratikleşme sürecine keskin evrimci bir anlayışla bakmak için hiç bir neden yoktur. Bugün bu on yedi ülkenin hepsinde demokratik bir rejimin var olması, büyük çapta, iki dünya savaşına bağlanabilir. Gerçekten de bir başka yılı, örneğin 1939'u incelememize esas almış olsaydık, bu on yedi ülkeden ancak sekizinde, yani küçük bir azınlık içerisinde demokratik rejimlerin var olduğunu gördük. Kaldı ki bu ülkelerden birinde (Kanada) varolan rejimi demokratik olarak

nitelemek de ancak bazı koşullar altında mümkün olabildi.

Demokrasi uğruna verilen tarihi mücadele esas olarak çeşitli kısıtlama (dışlama) biçimlerini ortadan kaldırmayı hedef almıştır. Diktatörlükler genellikle yakın bir dönemde ortaya çıkmışlar ve Japonya hariç her yerde, ya demokratik bir rejimden ya da demokratikleşme doğrultusunda ciddi adımların atıldığı bir dönemden diktatörlüklere geçilmiştir. Sadece seçime dayanan yönetim tarzlarına, zaman zaman devrim (1830 Fransa'sı) ya da askerî yenilgi pahasına (1871 Fransa'sı, Avusturya Almanya, Japonya) karşı konulmaya çalışılmış, ama bazı durumlarda da bu, anayasal olmayan parlamenter rejimlerin çok yavaş bir biçimde evrimleşmeleri ile gerçekleşmiştir (İngiltere ve dominyonları, İskandinavya, Belçika, Hollanda). Krallık her yerde güçsüz bir simge haline gelmiş, seçim sürecine karıştırılan suistimaller ve devletçe uygulanan baskı yöntemleri de oldukça olaysız denebilecek bir şekilde ortadan kalkmıştır. Bütün bunlara rağmen, değişik toplumsal kategorilerin «yasal ulus»a (meşru topluma) dahil edilmeleri genellikle çetin ve uzun anayasal mücadeleler sonunda mümkün olabilmektedir.

Oy Hakkından Mahrum Edilme Kistasları

Oy hakkından mahrum edilmeyi belirleyen belli başlı kistaslar, sınıf (ki bu kabaca, mülkiyet, gelir, meslek ve okur-yazarlıkla tanımlanmaktaydı), cinsiyet, etni (etnik köken) ve siyasî kanaattir. Burada ilginç bir de zaman sıralaması söz konusudur. Başlangıçta en önemli kistas sınıfı, fakat zamanla cinsiyet ve ırk, altedilmesi çok daha zor engellere dönüştüler ve yine siyasî kanaat zaman içerisinde giderek artan bir önem kazanmaya başladı. İlk anayasa kavgaları, genellikle, aynı ırktan erkekler arasında, belirli sosyo-ekonomik gruplara oy hakkının tanınması konusunda yapılmıştı. Fakat Birinci Dünya Savaşından (ve Japonyada oy hakkının tüm erkeklere 1925 yılında tanınmasından) bu yana, sınıf ayırımına göze batır bir biçimde başvurulması giderek daha az rastlanılan bir durum haline geldi. Bu sıradan olmak üzere, bazı Amerikan Devletlerinde, federal seçimlerde belirli bir rol oynayan, seçmen kütüğüne yazılma koşulu, sandık vergisi ve okur-yazarlık testi türünden uygulamaların 1970'lere kadar devam edeceği ve sanayileşen ilk iki devlet olan İngiltere ve Belçikada, siyasî bakımdan güçlerini tamamen yitirmiş dahi olsalar, Lordlar Kamarası ile, Senato'ya secilmede sınıf kistasının korunmasında diretildiği hatırlatılabilir.

Sınıf esasına göre oy hakkından mahrum bırakılma kistasının korunmasını son derece maliyeti ağır ve zor kılan şey, her şeyden önce işçi sınıfının gücü ve mücadele kapasitesi olmuştur. Buna karşılık, daha küçük ve daha az örgütlü grupları, ileri kapitalizm altında siyasî sistemle katılmaktan alıkoymak, Amerikan deneyinin gösterdiği

gibi, oldukça kolaydır. Nitekim, cinsiyet ve ırk esasına dayanarak oy hakkından mahrum etme olgusunun devam edegelmesini belirleyen en önemli faktörlerden birisinin de bu olduğu görülmektedir. Aslında cinsiyet ayrımı ve ırkçılığa karşı mücadelede karşılaşılan sorunlar, açık sınıf ayrımlarına karşı verilen mücadelede karşılaşılan sorunlardan çok da farklı değildir. Yönetici sınıflar hemen hemen her zaman, etnik azınlıkların ve nüfusun yarısını oluşturan kadınların oy hakkından yararlanmalarına karşı çıkmış ve bu grupların her dış müttefiklerden yardım almaksızın taleplerini kabul ettirebilecek kadar güçlü olamamışlardır. Yoksul etnik azınlıkların ucuz emek (gücü) ve grev kırıcı olarak kullanılmaları, genellikle bu grupların dışardan destek görmelerini de engellemiştir. Örneğin, Avustralya İşçi Partisi'nin 1905 Kongresi'nde kabul ettiği Mücadele Platformunun ilk maddesi «Beyaz Avustralyanın korunmasını» öngörmekteydi⁴⁸. Amerikanın güney eyaletlerinde de siyahlar «ırk ayrımını reddedenlerce» (abolitionists) terkedilmişlerdi ve yeniden militan müttefikler bulabilmeleri için, kuzey eyaletlerinde geto (siyah) ayaklanmalarının ve 1960'ların öğrenci ve savaş aleyhtarı hareketlerinin patlak vermesini beklemeleri gerekecekti. Federal yöneticileri, artık son derece zayıflamış bulunan güneyli plantasyon oligarşisine karşı önlemler almaya zorlayan güçler, bunlardı. Irk nedeniyle siyasî toplumdaki dışlama, başka bazı toplumlarda ABD'dekinden çok daha ince yöntemlerle yapılabilir. Bu açıdan pekala, İsviçre'nin bugün bile bir demokrasi sayılmaması gerektiği görüşü savunulabilir. Gerçekten de, bu yüzyılın başından beri İsviçre burjuvazisi büyük çapta, göçmen emek-gücüne bağlı bulunmaktadır; ama öbür yandan, bu göçmen işçilere siyasal hakların hiç biri tanınmamıştır. Daha genel bir düzeyde de; 1960'lardan bu yana Batı Avrupaya, siyasî temsil hakkından mahrum, büyük bir işçi kitlesinin ithali Avrupa işçi sınıfının önemli bir kesiminin (azınlığının) *fiilen* de facto) oy hakkından mahrum edilmesi anlamına gelmektedir.

Kadınların Oy Hakkını Kazanmaları

Yoksul ve aşağılanan etnik azınlık gruplarının oy hakkından mahrum bırakılmaları konusunda hemen hemen her zaman belirli bir etkenlik sağlanabilmiş iken, kadın oyu sorununun çözümünde birbirinden çok farklı durumlar ortaya çıkmıştır. Yeni Zelanda'da kadınlar oy hakkını 1893'de elde etmiş; buna karşılık İsviçre'de 1971'e kadar bu haktan mahrum bırakılmış; Amerika'nın güney eyaletlerinde beyaz kadınlar bu hakkı, siyah erkeklerden elli yıl önce elde ederken, Finlandiya'da oy hakkı her iki cinse de aynı tarihte, 1906'da tanınmış; Fransa'da erkeklerin genel oy hakkını kazandıkları tarihte, kadınların *fiilen* bu haktan yararlanmaya başladıkları tarih arasında 150 yıl, İsviçre'de de 120 yıldan fazla bir süre geçmesi gerekmişken, başka toplumlarda bu sürenin adanmaklı

kısalabildiği görülmüştür. Kadınların oy hakkını elde etmeleriyle ilgili dinamikler hâlâ önümüzde pek fazla incelenmemiş ve özel araştırmalar yapılmasını gerektiren bir alan olarak durmaktadır.

Biz burada sadece birkaç noktaya değinmekle yetineceğiz. İlk olarak, zaman zaman önerilen bazı kolaycı açıklamalara karşı dikkatli olunması gereğine işaret edelim. Örneğin İsviçre'de, politikacıların önemli bir çoğunluğunun davaya kazanılmış olmasına rağmen, sadece erkeklerin katıldığı bir referandum, kadınların oy hakkını kazanmalarını geciktirici bir etki yapmıştır, deniliyor. Kuşkusuz: Ama, sorunun tümünü bu faktöre bağlamak yine de mümkün değil⁴⁹. Çünkü birçok batı Amerika eyaletinde kadınlara oy hakkı, yine sadece erkeklerin katıldığı referandumlar sonucunda ve üstelik ondokuzuncu yüzyıl sonu ya da yirminci yüzyıl başlarında, yani İsviçre'de olduğundan çok önce tanınmıştı⁵⁰. Öte yandan, Katolik kilisesinin etkisi ya da Latin «maşizmo'su» gibi ideolojik faktörlere başvurmakla da sorunu çözemiyoruz. Gerçekten de, nasıl oluyor da katolik Avusturya kadınlara oy hakkını, hakim dini protestanlık olan İsviçre'den elli yıl önce tanıyabiliyor ve katolik Belçikanın da otuz yıl önünden gidebiliyor? Ve yine nasıl oluyor da İsviçre'de kadın oy hakkı açısından ilk hamleler, Fransızca konuşulan (katolik) Vaud, Cenevre ve Neuchâtel kantonlarında atılabiliyor? Bütün bu soruların yanıtı bulunmuş değil.

Bu tablonun verileri ulusal sayımlardan derlendiği için, bunların karşılaştırılabilirliği açısından bir uyarıda bulunmak gereğini duyuyoruz. Oranlara yer yer ücretsiz aile yardımcıları dahil edilmiş (örneğin Japonya ile ilgili oran kuşkuyla davet edecek kadar yüksektir...) yer yer de nüfusun yapısının, evliliklerin yoğunluğunun (ki bu da nüfus içerisindeki erkek/kadın oranının bir türevidir... ve ekonomik yapının etkileri yansımıştır. Bu son faktöre göre, örneğin, süt imalatçılığının (diary farming), pirinç ekiciliğinin ve emek-yoğun sanayi kadın emekçi oranlarını artırıcı bir etki yaptığı söylenebilir. Yeni dünyada söz konusu oranların görece olarak daha düşük olması ise kısmen, evişlerine bakacak kadın sayısının, kolonilerde yeterli olmamasıyla açıklanabilir. Bu kayıtları göz önünde bulundurduğumuz zaman bile, tablo, kadınların gelir getiren bir işte çalışmaları ile oy hakkını kazanmaları arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığını ortaya koymaktadır. Eğer bir de, kadınlara farklı özgürleşme olanakları tanıyan değişik işkollarında, çalışan kadın oranlarını ele alacak olursak, o zaman gelir getiren bir işte istihdam edilmekle, oy hakkının kazanılması arasında bir ilişkinin bulunmadığını çok daha çarpıcı bir biçimde görebiliyoruz. Tabloda görüldüğü gibi Norveç (siyasal hakların kazanılmış tarihi 1913 ve İsviçre siyasal hakların kazanılış tarihi 1971) de çalışan kadın oranları sırasıyla %22 ve %29'dur. Eğer hizmetçi olarak çalışan kadınları hesaba katmaz isek bu oranlar sırasıyla %13 ve %23'e düşmektedir.

Tablo 5

Kadınların Oy Hakkını Elde Ediş Tarihleri

Birinci Dünya Savaşından Önce	Birinci Dünya Savaşından Sırasında veya Sonrasında	İkinci Dünya Savaşından Hemen Sonra	Daha Yakın Tarihte
Avustralya Finlandiya Norveç Yeni Zelanda	ABD Almanya Avusturya Danimarka Hollanda İngiltere İsveç Kanada	Belçika Fransa Japonya İtalya	İsviçre

Aynı şekilde, nüfus içerisinde, gelir getiren bir işte çalışan kadın oranına bakılarak yapılan ekonomist bir açıklama da bizi pek uzağa götüremez.

Tablo 6

Gelir Getiren Bir İşte Çalışan Toplamı Kadın Nüfus (%) (1930)

(Ücret karşılığı çalışmayan aile emekçileri dahil değildir) ve Kadınlara Oy Hakkının Tanınma Tarihi

Birinci Dünya Savaşından Önce	Birinci Dünya Savaşı sırasında ve Sonrasında	İkinci Dünya Savaşından Sonra	Daha Yakın Tarihte
Avustralya Finlandiya Norveç Y. Zelanda	20 25 (1) 22 20	ABD Almanya Avusturya Danimarka İngiltere İsveç Kanada	17 22 25 27 27 29 12
		Belçika Fransa Japonya İtalya	17 23 (2) 33 14
			İsviçre 29

Kaynak: 1. ve 2. sütunlar için Çalışma İstatistikleri Yıllığı Cilt 2 (Cenevre, 1927)

- 1) Nüfus sayımında yer alan oran %41'dir. Ancak kadın işverenler ve tarımda çalışanlar kategorilerinin olağandışı yüksek oluşu, çiftçi karılarının da bu orana dahil edilmiş olmaları anlamına gelir. Düzeltilmiş oran, Almanyadaki kadın çiftçi oranını esas alarak, ve Finlandiyada kadın çiftçi oranının bununla aynı olduğu yolunda bir varsayım yapılarak hesaplanmıştır. Ki bu muhtemelen olması gereken üstünde değil, altında kalan bir tahmine yol açmaktadır.
- 2) Fransız nüfus sayımı sonucu, kocalarının işletmelerinde yardımcı olarak çalışan kadınları da kapsamaktadır. Tabloda yer alan oran Almanyadaki girişimci kadın oranı esas alınarak hesaplanmıştır.

Buna karşılık, kadınların sahip olduğu nedret-

değeri savının belirli bir geçerlilik taşıdığı düşünülebilir. Burada hatırlatılmasında yarar olan bir nokta, kadın oyunun ilk tanındığı yerlerin, kadın sayısının erkeklere göre çok az olduğu, yeni yeni iskan edilmekte olan sınır bölgeleri olmasıdır. Amerikada, 1900 dolaylarında kadınlar, oy hakkını sadece, Wyoming, Colorado, Utah ve Idahoda elde etmiş bulunuyorlardı ve Birinci Dünya Savaşı esşine gelindiğinde, bu hakkı, hepsi de Mississippi'nin batısında yer alan yedi devlette daha kazanacaklardı⁵¹. Yeni Zelanda'lı kadınlar oy hakkını 1893'de elde ettiler. Avustralya'da da 1903'de kabul edilen Konfederal Seçim Yasası (Commonwealth Franchise) kadınlara oy hakkını ülke çapında tanıırken, ülkenin en ucra kolonileri olan Güney Avustralya (1894) ve Batı Avustralya (1899) örneklerinin izinden gitmekteydi⁵². Kanada da da keza,

kadınlara oy hakkının tanınması süreci, Birinci Dünya Savaşı sırasında ilkin Manitoba, Saskatchewan ve Albertanın yeni açılmış otlaklarında başladı.⁵³ Nitekim Amerika ile ilgili klasik incelemesi, *The American Commonwealth* (Amerikan Uluslar Topluluğu) de James Bryce, Amerikan Devletleri'nden, kadınlara oy hakkını tanıyan ilk dördünde, toplam 589.000 erkek nüfusa karşılık, 482.000 kadının yaşadığına parmak basmayı ihmal etmemiştir.⁵⁴ Aynı şekilde, 1891 yılında Avustralyanın bütünü göz önünde bulundurulduğunda (yani daha yerleşik sayılabilecek Victoria ve Yeni Güney Wales kolonileri de hesaba katıldığında) 15 ila 64 yaş arasındaki nüfus içerisindeki kadın/erkek oranının 1 e 2 olduğu görülmekteydi.⁵⁵

«Nedret değeri» açıklaması, savaş dönemlerinde kadın emek-gücüne karşı daha büyük bir talep olması, olgusuyla da bağdaşmakla birlikte, aradaki ilişki herşeye rağmen bir rastlantı olabilir⁵⁶ ve herhalükarda bu, daha sonraki değişiklikleri açıklamak bakımından pek işimize yaramaz. Bu nedenle biz, kadınların siyasal haklarından yana ve buna karşı tavır alanların görece güçlerini yansıtan siyasal güçler alanına bakmanın çok daha anlamlı olacağını düşünüyoruz. Düşmanlar sahnına baktığımızda, yeni kolonilerin burjuvazilerinin, çok sağlam müstahkem mevkiiler kazanma durumunda olmadıkları için, erkeklerle de siyasal hakları çok erken bir tarihte tanımak zorunda kaldıklarını görüyoruz. Müttefikler safında ise, belli başlı iki müttefik çıkıyor karşımıza. Bunlardan birisi işçi hareketidir ve daha önce de belirttiğimiz gibi, işçi hareketi, Avustralya ve Yeni Zelanda'da, kısa sürede içinde oldukça önemli bir güç kazanmıştır. Militen İngiliz sufrajet örgütünün—Kadınların Sosyal ve Siyasal Birliği—başlangıçta Bağımsız İşçi Partisiyle yakın ilişkiler içerisinde bulunduğu da bilinmekte⁵⁷. Finlandiyada kadınları da kapsamına alan genel oy hakkı, 1906'da başgösteren ardından tanınmıştı. İsviçre'de de 1918'de ancak devletin tüm askerî gücünün seferber edilmesi sayesinde bastırılabilen genel grev sırasında, bir dizi demokratik ve sosyal (sosyalist değil) hak talepleri arasında kadın haklarına da yer verilmişti.⁵⁸

İşçi sınıfının yalnız kalmasıyla sonuçlanan İsviçre'deki toplumsal hareket, çok somut bir biçimde, burjuva ve küçük burjuva müttefikler sorununu da gündeme getirmekte. Çünkü kadınların oy hakkı grevin kırılmasından sonra hükümetin vermek zorunda kaldığı sosyo-ekonomik ödünler arasında yer almıyordu. Buna karşılık, Amerika'nın batı eyaletlerindeki alt-burjuva ve küçük burjuva popülistleri⁵⁹ ile bunların Avustralya, Yeni Zelanda ve Norveç'teki hempaları olan Libaraller ve keza, Yeni Zelanda ve ABD'deki Yeşilayıcılar (prohibitionists)⁶⁰ kadın haklarının en kararlı müttefikleri olduklarını kanıtlamışlardır. Bu sınıfların Japonya'da çok güçsüz olmaları ise, burada demokratikleşme sürecinin hem geç kalmasını hem de bir dışardan itilme edilmişlik karakteri taşımasını anlamamıza

yardımlar edebiliyor. Peki ya Belçika, Fransa, İtalya ve İsviçre'de, cinsiyet ayırımı konusunda bunca diretilmesini nasıl açıklayabiliriz?

Kadınların, erkek işçilerden daha tutucu oldukları yolundaki yaygın kanaat, çok ender olarak, sağcı siyasal liderlerin, bir bakıma Bismarck'ın işçi sınıfı oyuna olan düşmanlığına rağmen bunu kabullenmek zorunda kalışı türünden bir mekanizmanın sonucu olarak cinsiyetle ilgili önyargıların üstüne çıkabilmelerini mümkün kılmıştır.⁶¹ Buna karşılık, bazı ülkelerin ilerici burjuva ve küçük burjuvazilerinin önemli bir bölümü, kadınlara oy hakkının verilmesinden doğabilecek muhtemel sonucu, böyle bir değerlendirmeye, yani kadınların erkeklerden daha tutucu oldukları kanısına dayanmıyordu. Oysa yukarıda saydığımız dört ülke, yani Belçika, Fransa, İtalya ve İsviçrenin ortaklaşa paylaştıkları bir özellik bu bakımdan çok anlamlı: o da, burjuva ve küçük burjuva anti-klerikal Radikalizmi ile toprak sahipleri ve burjuva Sağına bağlı olan Katolik Kilisesi arasında uzun bir süre sert bir mücadelenin verilmiş olmasıdır. Ve kadınların rahiplerin etkisinde daha fazla kaldıklarına inanıldığı için de, bu ülkelerde gerek Liberaller gerekse Radikaller hiç bir zaman kadınların siyasal haklarını savunmaya pek gönüllü olmamışlardır. Bu dört ülkeden yalnızca Belçikada, doğrudan doğruya Katolik Muhafazakârların (Tutucuların) karuru oyunun tanınması yönünde bir adım attıkları görülür (1919). Ancak bu girişim Liberaller ve Sosyal-Demokratlar tarafından engellenmiştir. Sonuç, İkinci Dünya Savaşı keşmekeşine kadar gelen dönem içerisinde kadın haklarının hep, anti-klerikalizm uğruna feda edilmesidir.⁶²

Siyasal Yasaklar

Oy hakkından mahrum bırakılmaya yol açan dördüncü kıstas—onaylanmayan kanaat—daha çok yirminci yüzyıla özgü bir olaydır. Değişik siyasal partilerin meşruluğunu değerlendirme sorunu, başlangıçta liberal anayasa tartışmalarında yer alan bir konu değildi. Fakat daha sonra, onsekizinci yüzyıl İngiltere'si ile ondokuzuncu yüzyıl Amerika'sında tartışma gündemine girdiği ve Habsbourg, Hohenzollern ve Japonya İmparatorluklarının anayasalarında yer aldığı görüldü.⁶³ Fransız Devrimi ve Paris Komünü, birçok ülkenin yönetici sınıflarının yüreğine korku salmış ve onları baskı yöntemleri uygulamaya itmişti. Fakat herşeye rağmen ondokuzuncu yüzyılda, insanlar arasında siyasal görüşleri nedeniyle yapılan ayırım, daha çok, sınıf esasına dayandırılan kısıtlamalar ardında gizlenebilmiştir. Nitekim, burada incelediğimiz toplumların hiçbirisinde İkinci Enternasyonal'e bağlı partilerin yasa dışı ilan edildiğini görmüyoruz. Bu oldukça ilginç bir olay! (Gerçi Bismarck, 1880'de SPD'yi yasaklama yolunda bir karar aldı ama yine de partinin seçimlerde aday göstermesine izin verilmekteydi...)

Bu yüzyılda ise, tersine, burjuva devletlerinin

sık sık, açık siyasal yasaklamalara başvurdıkları görülmüyor. Almanya, Avusturya, İtalya ve Japonya'da işçi hareketi tümüyle yok edilirken, Kanada, Finlandiya, Fransa, Federal Alman Cumhuriyeti ve İsviçre'de, değişik zamanlarda Komünist Partileri kapatılmıştır. 1950'lerde de ABD'lerinde bu parti fiilen yer altına inmek zorunda kaldı. (Gerçi burada parti, açıkça yasa dışı ilan edilmemişti, ama uygulamadan doğan sonuç aynıydı. Çünkü partinin, yabancı bir devletin ajanı olduğunu kabul etmesi gerekiyordu ki bu, hapis cezasını davet eden bir durum demektir.) 1951 de ise Avustralya'da parlamento çoğunluğu K.P'ni kapama kararı aldı; fakat bu önce, kararı inceleyen Yüksek Mahkeme, tarafından daha sonra da bir referandumla geri çev-

⁵⁴ 1919 Anayasası üzerine, yakın bir zamanda yazılmış monografik bir çalışma için bkz. S. Lindman, *Frans-torfurstendöme tili republik*, Ekenas, 1969.

⁵⁵ G.H. Dumont, *Histoire des Belges*, Cilt III, Brüksel, 1956, s. 192. Alman alayları Brüksel'i terkederken ayaklanma halindeydiler. Bu, bir yandan grevler, bir yandan da işbirlikçi avının içerisine buluştuğu bir halk ayaklanması başlattı. Loplom kraliyet sarayında sürdürülen ne olduğunu kimsenin tam olarak bilmediği ve karmakarışık müzakerelere hakim olan hava, yönetici-sınıfı sarmış bulunan ve her an patlaması beklenen bir devrimden duyulan korkuydu. Kral sözkonusu demecini bu müzakereler sonunda verecekti... Bunu şunun için söylüyoruz: Bu korku olmasaydı, ülke siyasetine hakim katolik çevrelerin önemli bir bölümünün, sekiz yıldan beri ülkeyi yönetmekte olan ve son derece tutucu, hatta gerici Woeste'ye başkaldırıp, ağırlıklarını demokrasiden yana koyacaklarını kestirmek, çok zor olurdu.

Bkz. C.E. Höjer, *Le régime parlementaire belge de 1918 à 1940*, Uppsala, 1946. Bölüm 3.

⁵⁶ T. Hamerow, *The Social Foundations of German Unification Struggles and Accomplishments*, Princeton, 1972, s. 244.

⁵⁷ M. Weiss, a.g.e., ss. 248 ve d.

⁵⁸ 1918 sonlarına doğru, mühendislik sanayii ile bankaların temsilcileri, sağ kanat siyasal liderleriyle görüşerek, onlardan demokratikleşmeyi kabullenmelerini talep ettiler Bkz. Söderpalm, *Storföretagarna och det demokratiska genombrottet*, Lund, 1969, ss. 174 ve d. Söderpalm, bu politikacıların toplumsal kökenlerine eğilmiyor pek. Oysa, bunların her üçü de (Lindman, Trygger ve Swartz) ya aile ya da meslek kanından, geleneksel kereste ve demir kombinalarıyla ilişkili olan kişilerdi (Lindman, bunlardan birisinin yöneticiliğini yapmıştı.) Alman tekeli sermayesinin, kömür-demir ve elektro-kimya çıkarları çevresinde ikiye bölünüşü-nü, büyük Doğu Alman tarihçisi Jürgen Kuczynski, tarihi çözümlemeye kullanılabilecek bir analiz aleti haline getirmiştir. Bildiğim kadarıyla bu aleti bugüne kadar en ustaca kullanan tarihçi de, yine bir Doğu Alman olan Kurt Gossweiler'dir. Bkz. *Grossbanken, Industrienmonopole, Staat*, Berlin, 1971. Kralın, 22 Kasım 1918 demecinin ardında yatan gizli dolaplarda

rildi. Özet olarak söylemek gerekirse, bugün siyasal yasaklamalar, işçi sınıfı ya da onun bir kesiminden gelen bir tehdide karşı, daha önce sınıf esasına dayandırılan yasaklamaların gördüğü işlevi yerine getiren en etkin bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu saptama bizi dosdoğru, başka bazı önemli araştırma alanlarına ve bu arada, «işçi sınıfının gelişmesi hangi mekanizmalarla durdurulmakta?», «baskı aygıtlarının gelişmesi nasıl oluyor?», «anti-demokratik güçler nasıl ortaya çıkıyor?» gibi sorulara yanıt aramaya yöneltecek, kuşkusuz. Ama bizim bu yazıda asıl üzerinde durmak istediğimiz sorun, burjuva demokrasisinin kuruluşu olduğu için, çözümlememize burada son vermeyi yeğliyoruz.

Belçikalı banker Francqui'nin de, demokrasiden yana bir rol oynadığı görülmektedir. Bkz. Höjer, a.g.e., ss. 64, 82-3.

⁵⁹ F. Dovring, *Land and Labor in Europe in the Twentieth Century*, Lahey, 1965, s. 169. Boerbond'un (Boerbond, katolik seçim kartelinin genç bir üyesiydi...) başanlı kooperatifleşme çalışmaları sonunda Belçikalı kırıacı-ciftçilerin, toprak sahiplerinden şikayetçi olmalarını gerektirebilecek ekonomik nedenlerin çoğu ortadan kaldırılmıştı.

⁶⁰ R. Blake, *Disraeli*, Londra, 1966, Bölüm XXI. Bu bölümde Disraeli'nin, çevresine sekreterlerini toplamış, zaman yönünden çok sıkışık bir durumda ve elinde sadece ilkel bazı tasarruf bankaları hesaplarıyla vergi kayıtları bulunduğu halde, Tory ve Liberal partilerin, değişik seçmen olma koşullarından nasıl etkilenebileceklerini hesaplayışını anlatan çok canlı bir tablo veriliyor.

⁶¹ Zwager, a.g.e., ss. 161 ve d.; A. Lipphart, *The Politics of Accommodation*, Berkley ve Los Angeles, 1968, ss. 104 ve d.

⁶² Alinti, W. Gillette, a.g.e. s. 164'den. Bu eserinde Gillette, Onbeşinci Anayasa Değişikliğinin nasıl bir siyasal bağlam içerisinde kabul edildiğini kesin sayılabilecek bir biçimde gün ışına çıkarmış bulunuyor.

⁶³ Japonya'da İmparatorluğu bile yerle bir eden, son derece ağır askerî yenilgi, tekeli sermaye ile feodalizm artışı-empereyalist devletin bürokrasisinden oluşan iktidar blokunu çözmeye yeterli olamamıştı. Öyle ki Baron Shidebara'nın kurduğu hükümet, halk egemenliğini mutlak bir biçimde (ödünsüz-sınırsız) tanımaya yanaşmayınca, Amerikan işgal komutanlığı işe karışmak zorunda kalacak ve demokratik anayasa taslağını da onlar hazırlayacaklardı. Amerikan hükümetinin bu konuda, kendi iç bünyesinde gösterdiği den çok daha kesin bir kararlılık göstermesinin nedeni ise, geçmişte Amerika'nın dünya çapındaki çıkarlarını ölümüne tehdit etmiş olan Japon emperyalizminin toplumsal köklerini kazımak isteğiydi. Nitekim Amerika için baş düşmanın yeniden komünizm haline gelmesinden sonra, Japon demokrasinin kaderi, onları eskisine göre pek az ilgilendirmeye başladı. Yoksa, daha 1947'de, yani demokrasiye geçişin üzerinden henüz çok kısa bir süre geçmiş iken bir «işçi» grevinin ya-

saklanması (Stockwin a.g.e., s. 56) ve bir zamanlar, Tojo'nun savaş hükümetinde görev yapmış ve daha sonra da savaş suçlusu olarak hüküm giymiş, Nobusuke Kishi gibi birinin 1957'de başbakanlığa gelişinden sonra onunla sıkı bir işbirliğine girmekte hiç bir sakınca görmemelerini nasıl açıklamalı? Bu tıpkı, diyelim Albert Speer'in Spandau'dan çıkışı dosdoğru Bonn'daki federal başbakanlığa yerleşmesi gibi bir şeydi.

⁴⁴ A. Century of Pay (Londra, 1968, s. 312) adlı eserinde E.H. Phelps-Brown, 1895-1960 yılları arasındaki dönemin büyük bir bölümünde, ücretli başına yıllık ortalama ücretin, sanayide yaratılan yıllık ortalama katma-değere (yıllık ortalama gelire) oranının, AB.D., İngiltere, Almanya ve İsveç'te düştüğünü, buna karşılık aynı ülkelerde bu dönemde, reel ücretlerin, üretkenlik artışına paralel olarak yükseldiğini gösteriyor. Phelps-Brown'un ücret/gelir oranı dediği şey Mark-

sist iktisatta kabaca ————— şeklinde ifade edilen orana (s+v)

na (kekabül ediyor. Oysa ücret/gelir oranındaki bir düşme, sömürü haddinin yani —————'nin artması demektir.

⁴⁵ Bu mekanizmaları, yakında basılacak olan *State Power and State Apparatuses* (age) adlı kitabımda ele alıyorum. (Bu kitap, NLB tarafından 1978 yılında *What Does the Ruling Class Does When It Rules?* adı altında yayımlanmış bulunuyor c.n.)

⁴⁶ Norveç, tarımın ticarileşmesinden ne gibi sonuçlar doğduğunu en iyi gösteren ülkelerden birisi. Bkz. O. Osterud, «The Transformation of Scandinavian Agrarianism», *Scandinavian Journal of History*, 1976, ss. 201-13.

⁴⁷ J.R. Pole'un, *Political Representation in England and the Origins of the American Republic* (Londra, 1966) adlı kitabı, bireysel temsil hakkının ortaya çıkışını inceleyen en sağlam ve en ilginç çalışmalardan birisidir.

⁴⁸ Cole, age, s. 876.

⁴⁹ Bu tez, başka bazı eserlerin yanı sıra, *Die Wahl der Parlamente*, a.g.e. de savunuluyor, bkz. ss. 1127 ve d.

⁵⁰ Bu konuda 1869-1916 yılları arasında yapılan referandumlardan, dokuzunun hakkın kazanılmasıyla sonuçlanmasına karşılık otuz ikisinin yenilgiyle sonuçlandığı da bir gerçek. Bkz. A. Kraditor, *The Ideas of the Woman Suffrage Movement 1890-1920*, New York, 1966, s. 5.

⁵¹ A.g.e. s. 231.

⁵² Crowley, a.g.e. s. 241.

⁵³ H. Clodie, *Canadian Government and Politics*, Toronto, 1944, s. 102.

⁵⁴ J. Bryce, *The American Commonwealth*, New York, 1911, Cilt II, s. 687.

⁵⁵ N.G. Butlin, «Some Perspectives of Australian Economic Development 1890-1965», C. Foster (der.) *Australian Economic Development in the Twentieth Century*, Londra ve Sidney, 1970, içerisinde, s. 274.

⁵⁶ Bu ilişkinin Utah'da hiçbir şekilde doğrulanmadığını da belirtelim. Oysa burada kadın/erkek oranı he-

men hemen eşittir. Bkz. A. Grimes, *The Puritan Ethics and Woman Suffrage*, New York, 1967, s. XI.

⁵⁷ A. Raeburn, *The Militant Suffragettes* (İsveç bası- kısı) Stokholm, 1975, s. 11. Amerikan kadınları yalnızca, küçük sosyalist hareketten değil, Gomerlerden ve AFL'den destek görüyorlardı. (bkz. D. Morgan, *Suffragists and Democrats*, East Lansing, 1972) Morgan ayrıca, İngiliz Liberal Partisi ile kadın hareketi arasındaki çelişkili ilişkilerle ilgili bir monografi de yazmış- tır: *Suffragists and Liberals*, Oxford, 1975.

⁵⁸ E. Hastad, *Regeringssattel'i den schweiziska demokratin*, Uppsala ve Stokholm, 1936, s. 262 n. İsviçre demokratik yöntemiyle ilgili bu, 700 sayfalık ve İsveç- liler tarafından yazılan kitapta, İsviçre'de uygulan- gelen cinsiyet ayrımını hoşgörme ya da gözardı etme konusundaki yaygın eğilimin tipik bir örneği görülüyor. Gerçekten de eserde seçim dönemlerinde yapılan tö- renler ve eğlenceler bile uzun uzadıya anlatılmışken, kadınlara oy hakkının verilmeyiş nedenleri üzerinde hemen hemen hiç durulmamaktadır. Çağdaş İsviçreli yazar Gruner'in de konuya aynı derecede ilgisiz kal- dığını görüyoruz.

⁵⁹ Bryce, a.g.e. Cilt II, s. 604.

⁶⁰ Müttefik bulma ihtiyacı ve kırsal popülizm ile ta- rım proletaryasının bu alanda oynamış olduğu, son derece önemli rol (işçi hareketinin gelişmesini baş- langıcında belirleyen en önemli etmenlerden birisi de yine bu tarım proletaryası idi...) kadınların neden, siyasal haklarını kazanmaya, dünyanın belibaşlı sa- nayi, kültür ve siyaset merkezlerinden değil de (Lond- ra, Manchester, Paris, Berlin, Roma, Milano, New York, Şicago, Montreal, Melbourne veya Sidney gibi...) Yeni Zelanda, Güney ve Batı Avustralya, ABD'nin ve Kanada'nın Batısı, Finlandiya ve Norveç gibi, kenarda (periphery) kalan kırsal yörelerden başladıklarını - ki bu, kimileri için oldukça şaşırtıcı bir olay... açıklama- ya imkân veriyor.

⁶¹ Bunun dışında kalan, kısmi bir istisna, Utah'ın patriarhal ve poligam Mormon kabilelerinde karşımıza çı- kıyor. Burada kadınlara oy hakkı, dışarıdan gelen eleştirileri boş çıkarmak ve ülkeyi bir baştan bir başa kateden demir yolları inşaatının sürüklediği imansız- ların ve özellikle de genç ve bekar madencilerin (ma- den işçilerinin) etkisini kırmak amacıyla tanınmıştı. Bkz. Grimes, a.g.e. Bölüm 2.

⁶² Fransa için bkz. M. Duverger, *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Paris, 1959, Cilt 1, s. 87 Ancak Duverger, İsviçre'deki durumu, sadece erkek- lerin katıldığı referandum sonuçlarına bağlayan açık- lamayı hiç tereddütsüz kabul etmekte. Campbell, a.g.e., s. 102. Belçika Liberalleri kadınların oy hakkına 1919'da büyük bir inatla karşı koyarken, bu hakkın belediye seçimleri için tanınmasını sağlayan Sosyal- Demokratlar da, aynı hakkın ulusal seçimler için ta- nınması konusunda ikna edilemiyor, erteleme görü- şünü benimsiyorlar. (Höjer, a.g.e., ss. 95-96) İsviç- re'de, 1958 yılına kadar ortaya çıkan gelişmeler *Re- vue Française de Science Politique*'de yayımlanan iki makale, A. Quinche, «Le suffrage féminin en su- isse» ve J. F. Aubert, «Le suffrage féminin en su- isse» (Cilt 4 ve 8, 1954 ve 1958) ile Federal Konse- yin konuya ilişkin resmi raporunda (Bundesblatt, Cilt 109, No 10, Bern 1957) ele alınıyor. Bu son in-

celemde belirtildiği üzere, Bern'li kadınlar, 1830'ların radikal hareketi sırasında sınırlı bir oy hakkı kazan- mış fakat, Kantonal Hükümet bu hakkı 1887'de geri almıştır. (s. 691) *Kessing's Contemporary Archives*, 1959 ve 1971 Referandumlarıyla, Parlamento kararı- la ilgili raporları yayımlamış bulunuyor. İsviçre'de cinsiyet ayrımı uygulamasının son kaleleri, almanca konuşulan, küçük, tarımsal ve katolik kantonlar olup, 1971'de çok kritik bir rol oynayan protestan Zürih ve

katolik Luzern'de durum eskisine göre değişmişti. Bu veriler, benim, burjuva anti-klerikalizminin rolüne ilişkin hipotezimi doğrudan destekler nitelikte görün- müyorlar. Ancak şunu söylemek yine de mümkün: an- ti-klerikalizm, burjuvaziden çok proletaryadan destek gören bir hareket olduğu sürece, kadın haklarının ka- zanılmasını geciktiren bir engel olmaktan çıkmaktadır. ⁶³ G. Ionescu, I de Madariga, *Opposition*, Harmonds- worth, 1972, Bölüm 2.

